

სულხან-საბა ორბელიანი

რჩეული ანოტირებული ბიბლიოგრაფია*

(დაბადებიდან 350-ე წლისთავი)

2008 წელს შესრულდა სულხან-საბა ორბელიანის დაბადებიდან 350-ე წლისთავი.

განსაკუთრებულია მისი ღვაწლი საქართველოს ისტორიაში.

მწერალი, მთარგმნელი, ლექსიკოგრაფი, ენათმეცნიერი, ღვთისმეტყველი, ბიბლიოლოგი, ფილოსოფოსი, დიპლომატი, მოგზაური, კარტოგრაფისტი, ენციკლოპედისტი, საზოგადო მოღვაწე — ადამიანი, რომელმაც გამოაღვიძა რუსთაველის ეპოქის შემდეგ მიძინებული ლიტერატურულ-ინტელექტუალური ცხოვრება და წარმოშვა ახალი კულტურული ტალღა.

სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ საკმაო ლიტერატურაა შექმნილი როგორც საქართველოში, ისე საზღვარგარეთ.

დიდი მოღვაწის 350-ე წლისთავის აღსანიშნავად შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა მოამზადა რჩეული ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, რომელიც დაეხმარება სპეციალისტებს, პედაგოგებს, სტუდენტებსა და დაინტერესებულ მკითხველებს.

ბიბლიოგრაფიაზე მუშაობა დასრულდა 2009 წლის თებერვალში.

მეცნიერ-კონსულტანტი: ივანე ამირხანაშვილი

ანოტაციების ავტორთა ინიციალები

(ანბანური რიგით)

ი.ა. – ივანე ამირხანაშვილი

შ.კ. – შარლოტა კვანტალიანი

ლ. რ. – ლალი რუხაძე

ქ. შ. – ქეთევან შენგელია

ზ. ც. – ზოია ცხადაია

---

* წინამდებარე ბიბლიოგრაფიაში არ შესულა უცხოენოვანი ლიტერატურა. სულხან-საბა ორბელიანის შესახებ არსებული ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია შეადგინა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა დარეჯან მენაბდემ, რომლის შრომა გამოქვეყნებულია ამავე კრებულში, იხ. გვ. 90-127.

I. სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება

ა) სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებანი

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. I, „სიბრძნე სიცრუისა“; „მოგზაურობა ევროპაში“, გამოსაცემად მოამზადეს **ს. ყუბანიშვილმა** და **რ. ბარამიძემ**, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959.

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. II₁, „ქილილა და დამანა“, **ალ. ბარამიძისა** და **ე. მეტრეველის** რედაქციით, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1962.

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. II₂, „ქილილა და დამანა“, **ალ. ბარამიძისა** და **ე. მეტრეველის** რედაქციით, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1962.

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. III, „სწავლანი“, გამოსაცემად მოამზადა, **შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო** ივანე ლოლაშვილმა, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1963.

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. IV₁, „ლექსიკონი ქართული“, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა **ილია აბულაძემ**, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1965.

ორბელიანი ს. ს. თხზულებანი, ტ. IV₂, „ლექსიკონი ქართული“, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა **ილია აბულაძემ**, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1966.

ბ) ცალკეული ნაწარმოებები

ორბელიანი ს. ს. „მოგზაურობა ევროპაში“, **სოლომონ იორდანიშვილის** რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით, „ფედერაცია“, თბ., 1940.

ორბელიანი ს. ს. „სიბრძნე სიცრუისა“, გიორგი ლეონიძის წინასიტყვაობით და **სოლომონ იორდანიშვილის** რედაქციით, „საბჭოთა მწერალი“, თბ., 1957.

„ქილილა და დამანა“, სპარსულიდან თარგმნილი **მეფე ვახტანგ მეექვსისა** და **სულხან-საბა ორბელიანის** მიერ, ტექსტი დაადგინა, შესავალი, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო **მაგალი თოდუამ**, „მერანი“, თბ., 1975.

ორბელიანი ს. ს. „ლექსიკონი ქართული“, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკონის საძიებელი დაურთო **ილია აბულაძემ**, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1965; „მერანი“, 1991.

ორბელიანი ს. ს. „ლექსიკონი ქართული“, ავტოგრაფიული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკონის საძიებელი დაურთო **ილია აბულაძემ**, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1966; „მერანი“, 1993.

II. ცხოვრება და შემოქმედება

ალ. ბარამიძე

სულხან-საბა ორბელიანი
(ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა)
ნარკვევი

თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1959

ნაშრომი ეძღვნება სულხან-საბა ორბელიანის დაბადების 300 წლისთავს, მოიცავს მწერლის ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებულ ყველა მნიშვნელოვან საკითხს.

I თავში საუბარია ორბელიანთა გვარის სახელოვან წარმომადგენლებზე, საბას ნათესაურ კავშირებზე იმ დროის მეფეთა და დიდებულთა გარემოსთან. შაჰ-ნავაზად ნოდებულ ვახტანგ მეფის, გიორგი XI-ის, არჩილის და სხვათა დამსახურებაზე ქვეყნის წინაშე, ტრაგიკულ ხვედრზე გიორგი XI-ისა და დიდებულთა თუ მდაბიოთა, რომლებიც ავღანელებთან ბრძოლებში დაიღუპნენ „სპარსეთის შერყეული კედლების გასამაგრებლად“.

„სულხან ორბელიანის ცხოვრების გზა“ ასახავს მწერლის ბიოგრაფიას ბერად შედგომამდე: ოჯახური გარემო, აღზრდა და განსწავლულობა, ახლობელთა და განსაკუთრებით მამის როლი სულხანის განათლებაში; საუბარია მის ენციკლოპედიურ ცოდნაზე, ლიტერატურულ და მეცნიერულ საქმიანობაზე; ჩართულია სულხან-საბა ორბელიანის ოთხტაეპიანი ანბანთქება. „აღმას ბასრი გალესული“..., რომლის პასუხად ანალოგიური ანბანთქება დაუწერია არჩილს („სულხანის პასუხად“).

წიგნის ვრცელი მონაკვეთი მოიცავს „სიბრძნე სიცრუისას“ განხილვას. აღნიშნულია, რომ მწერალი იყენებდა ხალხურ წყაროებს. დასასრულ ჩამოთვლილია წიგნის უცხოური თარგმანები.

„ნათლისმცემლის უდაბნოს მოწესე“ ასახავს სულხან ორბელიანის ბერად აღკვეცას ნათლისმცემლის მონასტერში- ხსნის მიზეზებს, რამაც განაპირობა სულხან-საბას ეს გადაწყვეტილება, აღნიშნულია, რომ მას ამის შემდეგაც არ აუღია ხელი ნაციონალურ-გამათავისუფლებელ ბრძოლაზე; ამავე თავში საუბარია საბას ახლო კავშირზე ვახტანგ VI-სთან, ამავე, რაც მან განია ვახტანგ მეფისათვის; რომ სულხან-საბას ვახტანგთან ერთად განუხილავს და შენიშვნებით შეუმკია სწავლულ კაცთა კომისიის მიერ მომზადებული „ქართლის ცხოვრება“, დახმარებია მას სასტამბო-საგამომცემლო საქმეში. მოკლედ არის მიმოხილული სულხან-საბას დიპლომატიური საქმიანობა.

მომდევნო თავი – სწავლანი – ეძღვნება სულხან-საბას ორატორული მჭევრმეტყველების ლიტერატურულ ნიმუშს „სწავლანი“, რომელიც ამხელს ადამიანთა მანკიერებას, ნუთისოფლის დაუდგრომლობას, მეფეებს, „რომელნი მძლავრობენ სოფელსა ამას“ და სხვ.

იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში ყოფნის დროს სულხან-საბას დაუწერია თხზულება „საქრისტიანო მოძღვრება ანუ სამოთხის კარი“, რომელზედაც საუბარია წიგნის VII თავში (სამოთხის კარი). აღნიშნულია, რომ „სამოთხის კარი“ ყურადღებას იქცევს, უწინარეს ყოვლისა, მისი ავტორის სარწმუნოებრივი აღმსარებლობის ხასიათის გამოსარკვევად. მითითებულია, რომ ავტობიოგრაფიულ კრებულში (A303) „სამოთხის კარის გარდა მოიპოვება სულხან-საბას მიერ დამუშავებული 17 ტექსტი (თითოეული მათგანი დასახელებულია).

წიგნის თავი – ევროპაში, ეხება საბას მოგზაურობას ევროპაში, ხოლო ცალკე თავად განხილულია მისი თხზულება „მოგზაურობა ევროპაში, რომლითაც, მკვლევრის აზრით, საბამ დაამკვიდრა დოკუმენტური პროზა ქართულ მწერლობაში.

ცალ-ცალკე თავებში გადმოცემულია საბას დამსახურება „ქილილა და დამანას“ „გაჩაღვამი“ და ქართული ლექსიკონის ანუ სიტყვის კონის შექმნის ისტორია.

მე-13 თავი ეხება სულხან-საბას სიცოცხლის ბოლო პერიოდს, რუსეთში გამგზავრებას და აღსასრულს. წიგნი მთავრდება სულხან-საბას პორტრეტზე მსჯელობით. აღნიშნულია, რომ არსებობს მწერლის ორი პორტრეტი – სიჭაბუკისა და მოხუცებულობის ასაკისა. ფერადი პორტრეტი, სადაც სულხან-საბა ორბელიანი ქილილა და დამანას წიგნს მიართმევს ვახტანგს, მოთავსებულია წიგნის I გვერდზე.

ზ. ც.

რევაზ ბარამიძე

სულხან-საბა ორბელიანის ბიოგრაფიისათვის

ლიტერატურულ შტუდიები, თსუ გამომცემლობა, 1988.

სტატიაში განხილულია სულხან-საბა ორბელიანის გაკათოლიკების საკითხი. ავტორი ეთანხმება იმ თვალსაზრისს, რომ დიდი მოღვაწის გაკათოლიკებას საფუძვლად პოლიტიკური მოსაზრებები ედო. ეს უნდა მომხდარიყო ევროპაში გამგზავრების წინ, 1713 წელს. საბა გახდა ბასილიანელთა ორდენის წევრი. ბასილიანელთა ორდენი იყო ერთადერთი ორდენი, რომელიც იღვწოდა აღმოსავლური და დასავლური ეკლესიების შეერთებისათვის. ბასილიანელები თითქმის ყველაფერში იცავდნენ აღმოსავლური ეკლესიის

პრინციპებს, ხელმძღვანელობდნენ ნიკეის კრების სიმბოლოთი, ჩაცმულობით, ღვთისმსახურების ყველა დეტალით, რელიგიური საიდუმლოებისა და მარხვის დაცვით მთლიანად ეყრდნობოდნენ აღმოსავლური ეკლესიის ტრადიციებსა და წესებს. ამასთანავე, ბასილიანელთა ორდენის მესვეურები მოითხოვდნენ, ორდენის ახალ წევრს აღმოსავლურ ღვთისმსახურებასთან ერთად ელიარეზინა რომის პაპი და ნიკეის სიმბოლოსათვის დაემატებინა, რომ სულიწმიდა გამოდის არა მარტო მამისაგან, არამედ „ძისაგანაც“. ბასილიანელთა ორდენის წევრი ყველა ნიშნის მიხედვით, სამოსით, ღვთისმსახურების შესრულებისა და მარხვის დაცვით მართლმადიდებლური ეკლესიის წევრის შთაბეჭდილებას ტოვებდა, ხოლო ის ფაქტი, რომ ის პაპს აღიარებდა, იცოდა თვითონ მან და ორდენის ხელმძღვანელმა, გარეშე მორწმუნეთათვის ეს შეუმჩნეველი რჩებოდა.

რევაზ ბარამიძის აზრით, სულხან-საბა ორბელიანის ბასილიანელთა ორდენის წევრად გახდომა ისეთივე მოზომილი და ფრთხილი ნაბიჯი იყო, როგორც მის მიერ დანერგილი „საქრისტიანო მოძღვრების პირველი რედაქცია, რომელიც შედგენილია იმ თვალსაზრისით, რომ მისი გამოყენება შესაძლებელი ყოფილიყო მართლმადიდებლური და კათოლიკური სარწმუნოების მიმდევარ ყრმათა აღსაზრდელად.

ი.ა.

კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე

სულხან-საბა ორბელიანი

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1969.

(წიგნი შედგება ორი ნაწილისაგან. I ნაწილის (სასულიერო მწერლობა, V-დან XII საუკუნემდე) ავტორია კ. კეკელიძე. II ნაწილი (ა. ბარამიძე) წარმოაჩენს XII-XVIII საუკუნეების მწერლობას).

ნაშრომი შედგება სამი ნაწილისაგან: შესავალი, სიბრძნესიცრუისა და მოგზაურობა ევროპაში.

შესავალში მოცემულია სულხან-საბას ვრცელი ბიოგრაფია, საუბარია ორბელიანთა გვარის ისტორიაზე, მათს კავშირზე ქართლის სამეფო დინასტიასთან. აღწერილია XVII საუკუნის ქართლ-კახეთის პოლიტიკური ვითარება, რომელმაც განსაზღვრა სულხან-საბა ორბელიანის ტრაგიკული ხვედრი, ასევე – საბას მოგზაურობა ევროპაში, განხეთქილება, რომელიც „ჩხუბიანმა კაცებმა“ ჩამოაგდეს ვახტანგ VI-სა და სულხან-საბას შორის. აქვე მოცემულია საბას ავტობიოგრაფიული ხასიათის სამი იგავ-არაკის ისტორია, რომელიც მას „ქილილა და დამანას“ წინასიტყვაობაში ჩაურთავს

(იგავ-არაკში მეფე ვახტანგია, ერთგული მადებარი – საბა, ხოლო უცხო ნადირი — „ქილილა და დამანა“). ბიოგრაფია სრულდება საბას მოსკოვში გადასახლებით და გარდაცვალებით; აქვე დასკვნის სახით ნათქვამია, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს: 1. წიგნი სიბრძნე სიცრუისა, 2. მოგზაურობა ევროპაში, 3. სწავლანი, 4. ქილილა და დამანას რედაქცია და 5. ქართული ლექსიკონი.

II თავში „სიბრძნე სიცრუისა“ საუბარია იგავარაკული ჟანრის შესახებ, განხილულია წიგნის სათაური, თხზულების დიდაქტიკურ-ალმზრდებლობითი თვალსაზრისი და მძაფრად კრიტიკული პათოსი, მწერლის მხატვრული მეტყველების ხერხები და სტილური თავისებურებანი.

III თავი — „მოგზაურობა ევროპაში“ — მოკლედ არის განხილული სულხან-საბას მოგზაურობა ევროპაში, რომლის ნაწილი, მკვლევრის აზრით, დაკარგულად მიიჩნევა. ძირითადად საუბარია იმ შთაბეჭდილებებზე, რომელიც საბამ ამ მოგზაურობის დროს ევროპის ქალაქებისა და კულტურის ძეგლების დათვალიერებისას მიიღო.

ამავე თავის დასასრულს აღნიშნულია სულხან-საბას ლექსიკონისა და „სწავლანის“ მნიშვნელობის შესახებ.

ზ.ც.

კორნელი კეკელიძე

ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II სიბრძნე სიცრუისა

თბ., „მეცნიერება“, 1981.

წიგნის IV თავში – დიდაქტიკურ-მორალური ეპოსი, ერთ-ერთი ნაშრომია „სიბრძნე სიცრუისა“. მკვლევრის დასკვნით, ის შეიცავს 110-მდე იგავ-არაკს, ამ ტერმინის ზუსტი გაგებით, როგორც ის დასძენს; 60-მდე სენტენცია-აფორიზმს, ანეგდოტსა და ამოცანას. ახსნილია კრებულის სახელწოდება „სიბრძნე სიცრუისა“. უშუალოდ წიგნის განხილვამდე კ. კეკელიძე ეხება საბას ბიოგრაფიას, ორბელიანთა საგვარეულოს ისტორიას, მათს ნათესაურ კავშირს სამეფო ოჯახებთან, დაახლოებას კათოლიკე მისიონერებთან, სულხან ორბელიანის პოლიტიკური იდეების კატასტროფათა მიზეზებს, ბერად აღკვეცის ფაქტს, რომელსაც ნაჩქარევ ნაბიჯად მიიჩნევს, ასახელებს იმ მოტივებს, რომლებითაც ხელმძღვანელობდა საბა. მისი აზრით, ეს იყო პოლიტიკური მოსაზრებით მიღებული გადაწყვეტილება. აქვე საუბარია სულხან-საბას მოგზაურობაზე ევროპაში, სამშობლოში დაბრუნებაზე, ოფიციალური

ეკლესიის წარმომადგენელთა და მეფის განრისხებაზე (საქართველოში საბას მიერ კათოლიკე მისიონერების ჩამოყვანის გამო) მოსკოვში იძულებით გამგზავრებაზე. ბიოგრაფიის დასასრულს მკვლევარს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ საბა კვლავ დაუბრუნდა მართლმადიდებლობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მისი აზრით, მას მართლმადიდებლური ეკლესიის გალავანში არ დაასაფლავებდნენ.

კ. კეკელიძე სულხან-საბა ორბელიანს, პირველ ყოვლისა, დიდ მეცნიერად აღიარებს, მისი მეცნიერული ერუდიციის ნაყოფად კი — „ლექსიკონს“.

საერო მწერლობიდან, პირველ რიგში, განიხილავს საბას მემუარული ჟანრის ნაშრომს „მოგზაურობა ევროპაში“, როგორც იმ ეპოქისთვის საუკეთესოს, აქვე ასახელებს საბას „ანბანთქებას“ და სამ სტროფს, რომელიც თეიმურაზ I-ის მიერ დანერგილი „ქეთევან-ნიანისთვის“ დაუმატებია; ყველაზე მნიშვნელოვნად მკვლევარს მისი იგავ-არაკთა კრებული „სიბრძნე სიცრუისა“ მიაჩნია.

იგავ-არაკებზე მსჯელობისას ყურადღება გამახვილებულია წიგნის დანერის თარიღზე, დართულია სათანადო არგუმენტები, მკვლევარს მისაღებად მიაჩნია პროფ. ა. ცაგარელის დასკვნა, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ ორგინალური ნაწარმოებია; რაც შეეხება იგავ-არაკებს, კ. კეკელიძის აზრით, ისინი ამოღებულია ხალხის წიაღიდან. იგი გამორიცხავს ლიტერატურულ გავლენებს. წიგნს ქართული მწერლობის ახალ და არაჩვეულებრივ მოვლენად მიიჩნევს და არა მარტო ქართული, არამედ მსოფლიო მასშტაბითაც საუკეთესოდ აღიარებს.

„ქილილა და დამანა“ განხილულია ცალკე, IV თავის მე-3 ქვეთავად. მოცემულია ნაწარმოების თარგმნის მთელი ისტორია და თარიღები, მთარგმნელები და რედაქციები; ვრცელია მსჯელობა ვახტანგ მეფის თარგმანზე და საბას დამსახურებაზე, რომელსაც „ჩალხი“ გაუკრავს ვახტანგის შრომისათვის მთლიანად — პროზისთვისაც და ლექსისთვისაც.

კ. კეკელიძე აღნიშნავს, რომ აღმოჩენილია „ქილილა და დამანას“ ერთი ხელნაწერი, რომლიდანაც ირკვევა ონანა მდივნის ღვანლიც ტექსტის თარგმანში. ვახტანგს თავისი შრომა „გასაჩალხავად“ და ლექსებით შესავსებად მისთვისაც გაუგზავნია. მკვლევრის დასკვნით, ონანა ზედმინევით ზუსტად იცავს ვახტანგის ტექსტს, საბა კი უფრო თავისუფლად ეპყრობა. გამოთქმულია მოსაზრება (სათანადო არგუმენტებით), რომ ონანას და საბას ერთდროულად უნდა მიეღოთ ეს წინდადება. უპირატესობა საბას რედაქციას მიენიჭა“, — ასკვნის კ. კეკელიძე.

ზ.ც.

თამაზ კვაჭანტირაძე

მონაღვლეები (სულხან-საბა ორბელიანი და დ. გურამიშვილი)

სასიტყვეთი, თბ., 2002.

წერილი შესავლის სახით უძღვის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელთა მსჯელობებს სულხან-საბა ორბელიანისა და დ. გურამიშვილის სკოლაში სწავლებასთან დაკავშირებით; თ. კვაჭანტირაძის აზრით, ამ ორ მწერალს შორის განსხვავება უფრო გარეგნულ-ზედაპირულია, მსგავსება კი – სიღრმისეული და არსებითი. ამიტომაც მიზანშეწონილად მიაჩნია გარკვეული პარალელების გავლება მათი შემოქმედების სწავლებისას; გაკვეთილზე ყურადღება მახვილდება ნაწარმოებთა იდეურ მიზანდასახულობა-სა და თემატურ-შინაარსობრივ მხარეზე და, მისი აზრით, ეს ასეც უნდა იყოს, მაგრამ მიაჩნია, რომ მკაფიოდ უნდა გამოიკვეთოს ნაწარმოების მხატვრული ქსოვილი, სტილისტიკის საკითხები. „სიბრძნე სიცრუისას“ სტილური დახასიათებისას, უპირველეს ყოვლისა, ჟანრის სპეციფიკა უნდა იქნას გათვალისწინებული.

ზ.ც.

გიორგი ლეონიძე

სულხან-საბა ორბელიანი

**ქრისტიანული თეოლოგიისა და კულტურის ცენტრის გამოცემა,
თბ., 2004.**

გ. ლეონიძის ბიოგრაფიული ნარკვევი შედგება 6 თავისაგან: I თავში ვრცლად არის საუბარი ორბელიანთა გვარის და კონკრეტულად სულხან-საბას ოჯახური გარემოს შესახებ. II თავში ნაჩვენებია ქართლის პოლიტიკური ვითარება და საბას, როგორც სახელმწიფო მოღვაწისა და მამულიშვილის, როლი, სულხანი – მემამბოხე ერეკლე ნაზარალიხანის წინააღმდეგ; III თავში წარმოდგენილია საბა-განდეგილი, დავით გარეჯის ნათლისმცემელში მისი სულიერი მოღვაწეობა. გ. ლეონიძე ემოციურად და ლოგიკური თვალმხედვებით ხსნის საბას ბერად აღკვეცის ფაქტს. იგი მრავალ სავარაუდო მიზეზს ასახელებს და უარყოფს სათანადო არგუმენტებით. იგი ასკვნის, რომ სულხან ორბელიანის დროს იყო მომენტები, როცა გზა „სასახლიდან მონასტრამდე“ არ იყო შორი... ასეთი „მცირე მანძილი“, გ. ლეონიძის აზრით, გამონვეული იყო ეპოქის მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობებით, თუმცა, ნათლისმცემლის მონასტერში ის პოლიტიკურ მღელვარებას არ დამალვია... იგი ასახელებს და აღწერს სულხან-საბას 46 ქადა-

გებას, როგორც საეკლესიო ორატორობის ნიმუშებს. ვრცელია მსჯელობა საბას გაკათოლიკების თარიღსა და მიზეზებზე; კერძოდ: საბა კათოლიკობაზე უნდა გადასულიყო 1692 წელს (დასაბუთებულია სათანადო არგუმენტით), ე. ი. ევროპაში წასვლამდე იგი ყოფილა ნომინალური კათოლიკე, ხოლო სან-ბაზილის მონასტერში საბას მიერ კათოლიკეთა აღსარების თქმა უნდა მიღებულ იქნას, როგორც კანონიზაცია კათოლიციზმში გადასვლისა. ასეთია გ. ლეონიძის დასკვნა.

IV თავი ეხება სულხან-საბას დამოკიდებულებას ვახტანგ VI-თან, მის დიპლომატიურ მისიას და ევროპაში მოგზაურობას, რომელსაც მან სიცოცხლის უკანასკნელი წლები შესწირა; გ. ლეონიძე საქართველოს ევროპასთან ურთიერთობის ისტორიას ჯვაროსნების პერიოდიდან იწყებს, მსჯელობს სულხან-საბას მოგზაურულ შთაბეჭდილებებზე, რომსა და პარიზში გატარებულ მღელვარე დღეებსა და ტრაგიკულ დასასრულზე, რომლის ფინალს წარმოადგენს V თავი – საბას განდევნა სამეფო კარიდან; VI თავი ეძღვნება საბას სიცოცხლის ბოლო წლებს, რუსეთში გადასახლებას და გარდაცვალებას. გარდაცვალების თარიღად — 1726 წლის 26 იანვარი.

ნარკვევის დასასრულს გ. ლეონიძე გულისტკივილით აღნიშნავს თავის ამაო მცდელობაზე, აღმოეჩინათ მოსკოვში დასაფლავებული სულხან-საბა ორბელიანის საფლავი. აღწერს იმ სურათს და ვითარებას, რაც დახვდა რეალურად მოსკოვში, ვსესვიატსკოეში სტუმრობისას.

წიგნის ბოლოთქმაში (ავტორი მ. დაღანიძე) ვკითხულობთ, რომ ამ გამოცემას საფუძვლად უდევს გ. ლეონიძის ნარკვევის 1928 წლის ვერსია, რომელიც შემდგომ გამოცემებში მნიშვნელოვნად შემოკლდა, ნაწილობრივ შეივსო და ნაწილობრივ შეიცვალა (რაც ხშირად განპირობებული იყო მკაცრი იდეოლოგიური და ცენზურის მოთხოვნით, გ. ლ.); ამდენად, ნარკვევის პირველი გამოცემა წარმოადგენს ვრცელ ვარიანტს, ტექსტში შენარჩუნებულია ამ ვერსიის სტილური, ორთოგრაფიული და ბიბლიოგრაფიული თავისებურებანი; შენიშვნები, დიდი მოცულობის გამო, გადატანილია ნარკვევის დასასრულს. შენიშვნებში შეტანილია მცირეოდენი ცვლილებები მითითებათა ერთგვაროვნების მისაღწევად, ჩასწორებულია მხოლოდ აშკარა ორთოგრაფიული და პუნქტუაციური შეცდომები.

ზ. ც.

ივანე ლოლაშვილი

სულხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული
მოღვაწეობიდან (1698-1713 წწ.)

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,
თბ., 1959.

ნიგნის მთავარი ღირსებაა წარმოჩენა იმისა, თუ რა დამსახურება მიუძღვის სულხან-საბა ორბელიანს ქართული სასულიერო მწერლობის ისტორიაში. მიუხედავად იმისა, რომ იმ დროისათვის საბას შესახებ დიდი ლიტერატურა არსებობდა, ძირითადი მეცნიერული ნაშრომები მხოლოდ მწერლის ბიოგრაფიისა და საერო თხზულებების შესწავლით იფარგლებოდა.

სასულიერო ხასიათის ნაწარმოებებიდან მკვლევარი განიხილავს სულხან-საბა ორბელიანის ჰომილეტიკურ თხზულებას „სწავლანი“, წარმოთქმულს დავით-გარეჯის უდაბნოში დიდმარხვის პერიოდთან დაკავშირებით; მეორე ნაშრომი „ბიბლიის კონკორდანსი“, რომელიც, კ. კეკელიძის თქმით, ჩვეულებრივი ტიპის სიმფონიაა, თარგმნილია სომხურიდან და მასში „თავმოყრილია პარალელური ადგილები ბიბლიიდან“.

გარდა ამისა, მკვლევარი განიხილავს საბას სხვა შრომებს, რომლებიც შეუდგენია წინასწარმეტყველთა ბიბლიური წიგნებიდან ამოკრებილი ციტატებით: „წამებანი წინასწარმეტყველთანი“ იესო ქრისტეს შესახებ; საქრისტიანო-კათოლიკური შინაარსის თხზულება, „საქრისტიანო მოძღვრება პირველად სასწავლო ყრმათათვის, რომელსა ეწოდების სამოთხის კარი“, „აღთქმა ქრისტიანეთა, რომელთა ეწოდების სწავლებად კეთილისა გზისა ჟამსა სიკვდილისასა“, „შენდობის წიგნი წმიდის პაპისა რომაელისა მიტევებისათვის ცოდვილთა მონაწილისა“, „ვითარ ჯერ არს აღსარებათა თქმა წინაშე მოძღვრისა მონაფისა მიერ“, „ცოლ-ქმართა ნათესავნი – ქმრისა და ცოლის ხორცთერთობისა და მათთა ნათესავთა ერთობისათვის“, „ამბავნი წმიდისა სახლისანი“ და „წამება წმიდისა ფლავიოს კლემენტოსისა“.

ნიგნის ავტორი აღნიშნავს, რომ დასახელებული თხზულებებიდან იმ დროისთვის არც ერთი არ ყოფილა გამოქვეყნებული. თავად გაუმზადებია დასაბეჭდად და მიზანშეწონილად მიუჩნევია მანამდე ამ ნარკვევის გამოცემა.

მკვლევარი აღნიშნავს, რომ თხზულებათა უმეტესობა დაწერილია საბას მიერ გარეჯის ნათლისმცემლის მონასტერში 1698-1713 წლებში. ამიტომაც საჭიროდ მიუჩნევია საბა ორბელიანის ეპოქის ზოგადი დახასიათებაც და დავით-გარეჯის სამონასტრო ცხოვრების მიმოხილვაც. ნიგნის II თავი ეპოქის ვრცელი მიმოხილვაა. ეს

ისტორიული ექსკურსი ქმნის შთამბეჭდავ სურათს. დასახელებული არიან XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნაზე დავით-გარეჯაში მოღვაწე ქართული ლიტერატურის ისტორიის მცოდნე თეოლოგები, მქადაგებლები, მწერლები, გადამწერები, მათი შეგირდები, საუბარია მათს წვლილზე დავით-გარეჯის კულტურულ-სამონასტრო საქმიანობაში.

წიგნში ჩართულია სხვადასხვა ხელნაწერთა ფოტომასალა.

ზ. ც.

ლევან მენაბდე

სულხან-საბა ორბელიანი

„ნაკადული“, თბ., 1980.

ლევან მენაბდის მონოგრაფია შედგება სამი თავისაგან: სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრების გზა; სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედება და სულხან-საბა ორბელიანის ადგილი ქართული კულტურის ისტორიაში.

ნაშრომის პირველ თავში ავტორი დანვრილებით გვანვდის ცნობებს სულხან-საბა ორბელიანის ნაშრომავლობისა და მე-15, მე-16, მე-17 საუკუნეების ფეოდალური საქართველოს მდგომარეობის შესახებ.

ნარკვევში საუბარია სულხან-საბა ორბელიანის დაბადებისა და აღზრდის წლებზე, გვახსენებს მისი ბავშვობისა და ჭაბუკობის პერიოდში ტანძიასა და დმანისში გატარებულ წლებს. ის სიყრმიდანვე დაუფლებია სხვადასხვა დარგის მეცნიერებას და ენებს.

ავტორი დანვრილებით აღწერს ქართლის ტახტისათვის ბრძოლაში გიორგი მეთერთმეტის მხარდასაჭერად სულხან-საბას მონაწილეობის ფაქტებს და მეფის ნარუმატებლობით იმედგაცრუებული ორბელიანის 1698 წლიდან, გარეჯაში, ბერად შედგომასა და მოღვაწეობის პერიოდს, სადაც დიდ მოაზროვნეს უმძიმეს პირობებში უხდებოდა მოღვაწეობა და, მიუხედავად ამისა, მან ამ პერიოდში დაწერა ძალზე საყურადღებო თხზულება — „სწავლამოძღვრებანი“. ამის შემდეგ სულხან-საბა კვლავ უბრუნდება საზოგადოებრივ საქმიანობას და გვერდით უდგას მისსავე აღზრდილს — ვახტანგ მეფეს. ნაშრომში ვხვდებით ცნობებს ამ პერიოდის შესახებაც, სადაც სულხან-საბა გვევლინება, როგორც პოლიტიკური და კულტურული რეფორმების სულისჩამდგმელი.

ლ. მენაბდე აღწერს ქაიხოსროს მეფობის პერიოდსაც, როცა სულხან-საბა ორბელიანს კვლავ დიდი როლი ენიჭებოდა, სწორედ ის გაიგზავნა მეფის დავალებით 1711 წელს სპარსეთში და უკან მალე გამობრუნდა. ამის შემდეგ მოთხრობილია სულხან-საბას

ევროპაში მოგზაურობისა და ღვანლის შესახებ, რაც მიზნად ისახავდა ვახტანგ მეფის დახსნას სპარსეთიდან და საქართველოს მომავალზე ზრუნვას. ნაშრომში არის ცნობები სულხან-საბა ორბელიანის კონსტანტინოპოლში ყოფნისა და საფრანგეთის ელჩთან შეხვედრის, ასევე იმ მიმონერების შესახებაც, რომელიც ვახტანგ მეფეს უკავშირდებოდა. სულხანმა მოიარა საფრანგეთი, იტალია, შეძლო ლუი მეოთხემეტესთან აუდიენციაც.

ავტორი აღწერს პერიოდს, როცა სამშობლოში დაბრუნებული და იმედგაცრუებული სულხან-საბა თანამემამულე ეკლესიის მსახურებისაგან დევნას განიცდიდა, ევროპაში ყოფნის დროს პოლიტიკური მოსაზრებით მიღებული კათოლიკური რწმენის გამო.

ავტორი მეორე თავში მიმოიხილავს სულხან-საბას სრულ შემოქმედებას: „სიბრძნე-სიცრუისას“, სადაც ძირითადი პრიორიტეტია დიდაქტიკურ-მორალისტური ელემენტი და ბრძოლა უზნეობის წინააღმდეგ; მკვლევარი განსაკუთრებით გამოყოფს ლექსიკონს — „სიტყვის კონა“, რომლის შესადგენადაც ავტორს ბიბლია და სხვადასხვა ლექსიკონები გამოუყენებია; აქვეა განხილული „სწავლა-მოძღვრებანი“. ეს ქადაგებათა კრებული სულხან-საბას ბერობის პერიოდშია დაწერილი. ავტორი მიიჩნევს, რომ „მოგზაურობა ევროპაში“ უდიდესი მნიშვნელობის ძეგლია, რადგან ქართველი მკითხველი ამით პირველად ეცნობა დასავლეთ ევროპის ხალხის ზნე-ჩვეულებებს, ადათებს და ნაწარმოები გვანჯდის ცნობებს მათი პოლიტიკური და გეოგრაფიული მდგომარეობის შესახებ. ამავე თავშია განხილული „ქილილა და დამანა“ და სულხან-საბა ორბელიანის პოეზია.

მესამე თავში მკვლევარი კიდევ ერთხელ მსჯელობს სულხან-საბა ორბელიანის ღვანლისა და შემოქმედების შესახებ და მიიჩნევს, რომ „სიბრძნე სიცრუისა“ ქართული ლიტერატურის შედევრია. განსაკუთრებით არის აღნიშნული მწერლის რედაქტორობა და მის მიერ ქართული ენის ეროვნულ-ხალხური საფუძვლების განმტკიცება. აღნიშნულია აგრეთვე, ენციკლოპედიური განათლების, მისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შესახებ და მწერლის გავლენაზე, რომელიც შეინიშნებოდა ქართული ლიტერატურის ისტორიის განვითარების შემდგომ ეტაპზეც.

ქ. შ.

**სოლომონ ყუბანეიშვილი
სულხან-საბა ორბელიანის გამგზავრება მოსკოვში**

**ლიტერატურული ძიებანი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის გამომცემლობა, რუსთაველის სახელობის ქართული
ლიტერატურის ინსტიტუტის შრომების კრებული, 1958.**

ნაშრომი ასახავს ვახტანგ VI-ისა და მისი ამაღლის გამგზავრებას მოსკოვში. დასახელებულია მეფის თანმხლები რამდენიმე პიროვნება, მათ შორის – სულხან-საბა ორბელიანი და მისი ძმები; დოკუმენტურ მასალებზე დაყრდნობით გადმოცემულია გამგზავრების თარიღი (1724 წლის 15 ივლისი), სახიფათო გზის კონკრეტული პუნქტები და წინააღმდეგობები, რაც სულხან-საბას და მის თანმხლებ პირებს გადახდათ; მკვლევარი არ იზიარებს მოსაზრებას, რომ საბა მოსკოვში თავისი სურვილით წავიდა, ეს უფრო დიპლომატიური მისიით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული (ამასთან დაკავშირებით ნაშრომში ჩართულია საბას თხოვნის ტექსტი, მიმართული საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოსკოვის კანტორისადმი); სავარაუდოდ დასკვნაში აღნიშნულია, რომ ვახტანგ მეფემ მოხუც საბას პეტერბურგში წასვლა აარიდა და გაგზავნა მოსკოვში, სადაც ის არჩილ მეფის სასახლეში, დარეჯან ბატონიშვილთან უნდა დარჩენილიყო. ნაშრომში საუბარია დარეჯან ბატონიშვილზე, როგორც შუამავალ პერსონაზე ვახტანგ VI-სა და იმპერატორს შორის, მის დამოკიდებულებაზე სულხან-საბასთან; მკვლევარი იზიარებს სამეცნიერო ლიტერატურაში გაბატონებულ აზრს, რომ საბას უნდა ეცხოვრა ვსენსვიატსკოეში და იქვე გარდაცვლილა. ასახელებს ამის დამადასტურებელ დოკუმენტს, რომელიც მოუპოვებია რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივში; ნაშრომში მრავალი საინტერესო ფაქტია საბას ძმების შესახებ, რომლებიც მას ახლდნენ, მათს საქმიანობაზე მოსკოვში საბას გარდაცვალების შემდეგ.

გამოკვლევაში საუბარია ვახტანგ მეფის ამაღლის სხვა სავარაუდო წევრებზე, განსაკუთრებით – დიმიტრი და ტიტე კარგარეთელებზე, არქიმანდრიტ არსენზე და სხვ. მკვლევრის მტკიცებით ტიტე კარგარეთელი მოსკოვში, შესაძლებელია, 1726 წელს ჩავიდა.

აღწერილია ასტრახანში მყოფი ქართველების მდგომარეობაც, მათი დამოკიდებულება ვახტანგისადმი, მეფის გარდაცვალება. ნაშრომს ერთვის მნიშვნელოვანი დოკუმენტური მასალები რუსულ ენაზე: საგარეო საქმეთა კოლეგიის მოსკოვის კანტორისადმი თხოვნები, საპასუხო ბრძანებები, იმპერატორის ბრძანებულებების საფუძველზე შექმნილი დოკუმენტური მასალები და ვახტანგ მეფის ამაღლის სია (722 კაცი რუსული ვარიანტით, სქოლიოში ქართულ ენაზე მითითებულია 710).

ზ. ც.

სარგის ცაიშვილი

სულხან-საბა ორბელიანი

მარადიული სახეები (თანამედროვენი და წინამორბედნი),
გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1981.

ნაშრომი იწყება სულხან-საბა ორბელიანის ბიოგრაფიით, ასახავს ატმოსფეროს, რომელშიც უხდებოდათ მოღვაწეობა სულხან-სა და მის თანამებრძოლებს. საუბარია ოჯახურ გარემოზე, ნათესაურ ურთიერთობაზე მეფეებთან და ქართლის სხვა წარჩინებულ პირებთან, სულხან-საბას აღზრდაში საერო და სასულიერო პირთა დამსახურებაზე, მის ენციკლოპედიურ ცოდნაზე. მკვლევარი სულხან-საბა ორბელიანის ბერად აღკვეცისა და კათოლიკობის აღიარების საკითხთან დაკავშირებით იზიარებს კ. კეკელიძის აზრს, რომ ამ გადაწყვეტილებას საფუძვლად დაუდო პოლიტიკური მიზეზები. აქვე ვრცელი მსჯელობაა სულხან-საბას ევროპაში მოგზაურობის მიზეზებსა და მიზნებზე, წარმატებასა და წარუმატებლობაზე, რაც მან ამ გზაზე განიცადა.

ნაშრომში საუბარია სულხან-საბას უდიდეს ნვლილზე ქართული კულტურის ისტორიაში, მასთან ერთად, ვახტანგ VI-ისა და მისი თანამებრძოლების დამსახურებაზე ქართველი ხალხის შემოქმედებითი უნარის გამოცოცხლებაში. მკვლევარი ენციკლოპედიურ ხანას უწოდებს სულხან-საბასა და ვახტანგ VI-ის ერთად მოღვაწეობის პერიოდს, განიხილავს „ქილილა და დამანას“ თარგმნისა და საბას მიერ „გაჩაღხვის“ ისტორიას, აღნიშნავს ლექსიკონის შექმნის უდიდეს მნიშვნელობას. სულხან-საბას მწერლურ გენიად აღიარებს ნიგნს „სიბრძნე სიცრუისა“, დასკვნაში ნათქვამია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგ ეს არის ყველაზე პოპულარული ძეგლი ძველ საქართველოში.

ზ. ც.

ალექსანდრე ხახანაშვილი

საბა-სულხან ორბელიანი
(უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის გასულამდე)

ტფილისი, 1904.

ავტორი აღნიშნავს, რომ მე-17-მე-18 საუკუნეების განმავლობაში „აყვავდა როგორც ლექსთწყობითი მწერლობა, აგრეთვე პროზად ნაწერი ორიგინალური თხზულებანი, ევროპის განათლება თვალსაჩინოდ დაეტყო საქართველოს, საფუძველი ჩაეყარა ევროპულ კულტურას“. აქვე საუბარია იმაზე, რომ ამ დროს რომში

დაარსდა „ქართული წიგნების საბეჭდავი“ და ქართული ენის შემსწავლელი კათედრა.

ნაშრომის ბიოგრაფიულ ნაწილში საუბარია სულხან-საბას ოჯახურ გარემოზე, ბერად აღკვეცაზე, ევროპაში მოგზაურობის მიზანსა და შედეგებზე. მკვლევარი აღნიშნავს, რომ საბა ამ მოგზაურობის დროს დაუახლოვდა მისიონერებს, რომელთაც გაეცნო ტფილისშივე და მათი „ზედ-მოქმედებით“ გადავიდა კათოლიკედ. ბიოგრაფია სრულდება საბას გარდაცვალების ადგილითა და თარიღით (მოსკოვი, 1726 წ. 26 იანვარი).

სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებებიდან განხილულია ლექსიკონი (დაბეჭდილი თბილისში, 1884 წ.), მოგზაურობა „სამზღვარ გარეთ“ („ცისკარი“, 1852 წ.), როგორც პირველი ნიმუში ევროპის აღწერისა ქართულ ენაზე; აქვე საუბარია საბას მიერ „ქილილა და დამანას“ შესწორებასა და ლექსებით შევსებაზე.

ნაშრომის ძირითადი ნაწილი ეთმობა „სიბრძნე სიცრუისას“ განხილვას. მკვლევრის აზრით, წიგნი დიდაქტიკურია, „მასში მოჩანს კვალი მოსიარულე არაკებისა; საერთო გეგმა და დედააზრი „ხელუხლებლივ ეკუთვნის თვით საბა-სულხან ორბელიანს“... მკვლევარი საბას ენაზე აღნიშნავს, რომ ადგილ-ადგილ ძველია, მაგრამ უფრო მეტად – მარტივი, სასაუბრო, აზრი „ცხოვლად გამოთქმული“, „ოხუნჯური კილო წრფელ სიცილს იწვევს“...

ზ. ც.

III. ლიტერატურული პორტრეტები

კონსტანტინე გამსახურდია

სულხან-საბა ორბელიანი
(თბილისში წაკითხული საჯარო ლექციების სტენოგრამები)

საქ. სსრ პოლიტ. და მეცნ. ცოდნის გამავრცელებელი
საზოგადოება, თბ., 1949.

ქართული ენის გენიამ თავისი ძალმოსილება არაერთი დიდი პიროვნების შემოქმედებით გაამჟღავნა, — ამბობს კონსტანტინე გამსახურდია და „დიდ პიროვნებათა“ შორის ასახელებს იაკობ ცურტაველს, მერჩულეს, რუსთველს, საბას, დავით გურამიშვილს, აკაკის, ილიასა და ვაჟას.

კაცობრიულ ვნებათა დიდი მესიტყვენი დიადი იდეებისთვის იღვწოდნენ და იბრძოდნენ და არა მატერიალური კეთილდღეობისთვის. „უდიდეს ადამიანთა ქმნილებანი მხოლოდ მაშინ წარმოშობი-

ლან, როცა მათი ავტორები თავისთვის წერდნენ“. ასეთ ავტორად მიაჩნია გამსახურდიას სულხან-საბა. შესავალში იგი მოკლედ მიმოიხილავს V-X საუკუნეების მწერლობას და ამის შემდგომად ეხება ალორძინების ხანის ლიტერატურას, კერძოდ, სულხან საბას. „არაოდეს გამხდარა იგი დიდი მწერალი, ვისაც „დიდი ბიოგრაფიის“ ჩრდილი არ დასდგომია თავზე“, — ამბობს გამსახურდია და გვაცნობს სულხანის ბიოგრაფიის ზოგიერთ ეპიზოდს.

ლექცია იწყება იგავის „მოცინარი და მოტირალის“ ანალიზით. გამსახურდია აღნიშნავს, რომ ამ იგავში „უაღრესად ბიოგრაფიული, ლირიკული პარაბოლაა გამჟღავნებული“ და ის „მსუბუქი ირონიის საბურველით არის შებურვილი“.

„ჭეშმარიტად ავთანდილურის რაინდობით ემსახურება საბა ორბელიანი თავის სვეგამწარებულ ქვეყანას და მის პატრონს“.

საბა ორბელიანი კარგად ხედავდა ქართული ორთოდოქსული ეკლესიის იდეურ გაკოტრებას, — აღნიშნავს გამსახურდია. ამის გამოძახილი კარგად ჩანს მის იგავებში, მაგალითად, „მელი მოძღვრად“, „შეუფარველი დაცინვა კლერიკალი ფილისტერებისა“, რითაც საბას დევნას ბიძგი მიეცა.

კ. გამსახურდია სულხან-საბას გაკათოლიკების საფუძვლად მის „დიდ პატრიოტიზმს“ მიიჩნევს. იქვე ეხება ევროპაში საბას უშედეგო დიპლომატიურ მოღვაწეობას.

კ. გამსახურდია აღნიშნავს, რომ „საბა ორბელიანი თავისი უნივერსალური განსწავლულობით განცვიფრებას იწვევს“. სათანადო მასალაზე დაყრდნობით ასკვნის, რომ საბამ იცოდა ბერძნული, თურქული, ლათინური, რუსული, სომხური, იტალიური და არაბული ენები. ამის გარეშე ის ვერ თარგმნიდა „ქილილა და დამანას“, ვერ დანერდა „სიბრძნე სიცრუისას“, ვერ შეადგენდა თავის ლექსიკონს, „რომელიც თავისთავად წარმოადგენს განსაცვიფრებელი უნივერსალიზმის დოკუმენტს“.

კ. გამსახურდია საგანგებოდ ეხება მწერლის სტილს. იგი ამბობს, რომ ნაწარმოების „სათაური იგივეა, რაც თვალი ადამიანისა ან სარკმელი ცათა სამყოფელისი“, საბას „გენიის ორიგინალობა“ სათაურშივეაო გამჟღავნებული. „ლექსიკონის“ ავტორი ყურადღებას ამახვილებს ასევე სულხან-საბას იგავების ორიგინალურობაზე. აკრიტიკებს გერმანულ ენაზე გამოცემული საბას იგავების წინასიტყვაობას, რომელსაც „ყოველივე უცხოურის წინაშე მონურად ქედმოხრას“ უწოდებს და ამბობს, რომ საბას იგავთა პერსონაჟებს ქართულ საზოგადოებაში ეძებნება პროტოტიპები და სულხანის ბიოგრაფია იძლევა მრავალი იგავის შინაარსის გასაღებს.

ავტორი იხსენებს „ამირანის მითს და აღნიშნავს, რომ შესაძლებელია ბერძენმა მეკობრეებმა ქართული ფოლკლორიდან მიიღეს ის და შემდეგ აქციეს პრომეთეს მითად.

კ. გამსახურდია მობოდიშებით ამთავრებს ლექციას სულხან-საბაზე: „დიდ არს ძალა სიყვარულისა, რომელიც მორჩილყოფს გონებასა, შეკადრებად შეუკადრებელთაცა“. ლექცია 22 გვერდისგან შედგება.

შ.კ.

სიმონ სხირტლაძე

სულხან-საბა ორბელიანის გადანახული საგანძურებიდან

**ნიგნში – წერილები, „საბჭოთა საქართველო“,
თბ., 1977, გვ. 11-54.**

წერილში საუბარია ძველი ქართული ლიტერატურის ხელნაწერთა უმდიდრეს საგანძურზე, რომელშიც ინახება საზოგადოებისთვის ნაკლებად ხელმისაწვდომი ტექსტები, კერძოდ, სულხან-საბა ორბელიანის ქადაგებათა კრებული „სწავლანი“ და თეოლოგიური ხასიათის შრომა „სამოთხის კარი“.

ს. სხირტლაძე აღნიშნავს, რომ ორივე ძველი ახალი და ძველი აღთქმის დამრიგებლობით მოტივებსა და მამხილებელ იგავებზეა აგებული, მაგრამ „მათში საერო თვალსაზრისით ისეთი მებრძოლი სული ტრიალებს, რომ დღეს სულ სხვაგვარად უნდა იქნას ნაკითხული და შეფასებული“.

წერილის ავტორი აღნიშნავს, რომ ამ გამოუქვეყნებელ (შემდეგ ეს ტექსტები სულხან-საბას ტომეულებში დაიბეჭდა – შ.კ.) თხზულებებს, თუკი „რელიგიურ მანტიას“ შემოვაცლით, „შესანიშნავ მხატვრულ სახეებად აელვარდება“ და „ზნეობის გამაკეთილშობილებელი მარგალიტები გაბრწყინდება მათი სილრმიდან“.

ს. სხირტლაძე წერილში გვაცნობს სულხანის „სწავლანის“ ტექსტის აღმოჩენის ისტორიას. კერძოდ იმას, რომ მის შესახებ საზოგადოებას პირველად აცნობა პ. კარბელაშვილმა 1899 წელს გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული წერილით „სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლა-მოძღვრებანი“. აღნიშნული თხზულებანი მღვდელ ზ. დავითაშვილს იმერეთის ეპისკოპოს ლეონიდესათვის გადაუცია.

პირველი მეცნიერული გამოსმაურება საბას ქადაგებებზე ისტორიკოს მოსე ჯანაშვილს ეკუთვნის, შემდეგ ამ თემას შეხებიან კ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ივ. ლოლაშვილი, ლ. მენაბდე. ამ თემისადმი მეტი ინტერესი გამოუჩინია გ. ლეონიძეს. იგი აღნიშნავს, რომ სულხანის „ქადაგებანი და სწავლანი“ XVIII საუკუნის ქართული ორატორული ლიტერატურის შესანიშნავი ძეგლია.

ს. სხირტლაძე მოკლედ მიმოიხილავს სულხან-საბას „სწავლანს“. იგი 47 ქადაგებისაგან შედგება, „არსებითად სასულიერო-

საეკლესიო შინაარსის ნაწარმოებია და ამ ჟანრის საკაცობრიო შედეგებს განეკუთვნება“.

ს. სხირტლაძე მოკლე მიმოხილვის შედეგად ასკვნის, რომ სულხან-საბა რელიგიური შინაარსის ქადაგებებში მოხერხებულად აქსოვს თავის სოციალ-პოლიტიკურ და ზნეობრივ იდეალებს.

წერილის ავტორის მიერ ასევე განხილულია საბას „სამოთხის კარი“. ეს თხზულება ავტორს საინტერესოდ მიაჩნია პედაგოგიური და მორალისტური თვალსაზრისით. საბას ეს თხზულება განსაკუთრებით ჰყვარებია და თურმე სიკვდილამდე უბით დაატარებდა.

შ.კ.

გერონტი ქიქოძე

სულხან-საბა ორბელიანის „ნიგნი სიბრძნე-სიცრუისა“

**ნიგნი – წერილები, ესეები, ნარკვევები,
„მერანი“, თბ., 1985 (გვ. 271-279).**

გერონტი ქიქოძე აღნიშნულ წერილს სულხან-საბას ბიოგრაფიით იწყებს, აღნიშნავს, რომ დაიბადა 1658 წელს სოფ. ტანძიაში. იგი დიდი ფეოდალის ვახტანგის შვილი იყო, მამიდა როდამი კი შაჰნავაზის (ვახტანგ მეხუთის) მეუღლე. მისი გაზრდილი იყო ვახტანგ მეექვსე.

მეფე გიორგი XI-ის წყალობით მას შესანიშნავი განათლება მიუღია, ოცდაათი წლის არც ყოფილა „სიბრძნე სიცრუისა“ რომ დაუსრულებია.

სულხან-საბა ხიფათით სავსე ეპოქაში ცხოვრობდა. გამაჰმადიანებული მეფეები ეკრა გარს, როსტომი, შაჰნავაზი, ნაზარალიხანი (თეიმურაზ პირველის შვილიშვილი), საზოგადოების ზნეობრივმა დაქვეითებამ სულხანზე დამორგუნველი შთაბეჭდილება მოახდინა და ის ორმოცი წლის ასაკში, დავით გარეჯში, საბას სახელით, ბერად შედგა.

ვახტანგ მეექვსის გამეფების შემდეგ დატოვა მონასტერი და მეფეს ამოუდგა მხარში. შაჰმა ვახტანგს გამაჰმადიანება მოსთხოვა, რაზეც უარი მიიღო. ის დაატყვევეს, ხოლო მეფედ, მისი გამაჰმადიანებული ძმა იასე დასვეს.

სულხან-საბა საფრანგეთში ფარულად გაემგზავრა, იქ კათოლიკობა მიიღო და სამი წელი დაჰყო. ცდილობდა ლუი XIV-ისაგან შემწეობა მიეღო ვახტანგის გასათავისუფლებლად. საფრანგეთს არ ეცალა ქართველი მეფისთვის. შემდეგ სულხანმა იმოგზაურა ევროპაში და დღიურების სახით აღწერა იქ ნანახი და განცდილი. საქართველოში დაბრუნებულ სულხანს ქართველმა საზოგადოებამ კათოლიკობისთვის პასუხი მოსთხოვა. სულხანი ტყვეობიდან

დაბრუნებულ და კვლავ გამეფებულ ვახტანგ VI-ს ამოუდგა მხარეში. ვახტანგი მალე იძულებული გახდა პეტრე დიდის მიწვევით პეტერბურგში გადასახლებულიყო ოჯახით და წარჩინებულთა თანხლებით, რომელთა შორისაც იყო სულხანი. მან პეტრემდე ვერ მიაღწია. გზაში გარდაიცვალა, მოსკოვის მახლობლად, სოფ. ვსეს-ვიატსკოეში, არჩილ მეფის სასახლეში და იქვე დაასაფლავეს, კარის ეკლესიის ეზოში.

გერონტი ქიქოძე მოკლედ მიმოიხილავს იმ ღვანლს, რაც სულხან-საბამ დასდო მშობლიურ კულტურას. „სიბრძნე სიცრუისას“ ქართული მხატვრული პროზის შედეგს უწოდებს. აღნიშნავს, რომ ეს თხზულება ორიგინალურია, მიუხედავად იმისა, რომ მასში თავმოყრილი იგავ-არაკები, ნოველები, ზღაპრები და ანეგდოტები ნასესხებია სხვადასხვა ქვეყნის ხალხური შემოქმედებიდან.

მკვლევარი განიხილავს „სიბრძნე-სიცრუისას“ იგავებს, უძებნის მათ პარალელებს. იგი აღნიშნავს, რომ სულხანის წიგნში ორი ზნეობრივი ტენდენცია ებრძვის ერთმანეთს: პესიმისტური და მიზანტროპული მორალის დამცველად რუქა გვევლინება, ხოლო ჰუმანისტურ იდეებს მეფისწულის აღმზრდელი ლეონი იცავს. სულხანი „აბეზარი მორალისტის“ როლში არ გვევლინება, ის მკითხველს სთავაზობს ზნეობრივი დასკვნა დამოუკიდებლად გამოიტანოს.

შ.კ.

IV. შემოქმედების ცალკეული ასპექტები

მიხეილ თამარაშვილი

ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე

„კანდელი“, თბ., 1995, გვ. 645-663.

წიგნში ორი თავი ეძღვნება სულხან-საბა ორბელიანის მოღვაწეობას. ყურადღება გამახვილებულია რომის პაპთან და ლუი მეოთხმეტესთან მის ურთიერთობაზე. საუბარია აგრეთვე საბას გაკათოლიკებაზე. დანვრილებითი ცნობები საბას კათოლიკედ მოქცევის შესახებ მიხეილ თამარაშვილს არ მოეპოვება, თუმცა საფრანგეთის საგარეო უწყებისადმი 1714 წელს წარდგენილი მოხსენების მიხედვით ადგენს, რომ კათოლიკობა 1701 წელს უნდა მიეღო.

აქვე მოტანილია მთარგმნელის მიერ საფრანგეთის არქივებში დაძებნილი დოკუმენტები: სულხან-საბას წერილი რომის პაპ

კლიმენტი მეთერთმეტისადმი, საფრანგეთის საგარეო მინისტრისადმი, ლუი მეთოთხმეტისადმი, პროპაგანდის წინამძღვარ კარდინალისადმი, თვით კლიმენტი მეთერთმეტის პასუხი საბასადმი, საფრანგეთის მოხელეთა და ვატიკანის წარმომადგენელთა მიმართ წერა სულხან-საბას თაობაზე.

წერილების მთავარი თემაა ვახტანგ მეექვსის დახსნა სპარსეთის შაჰის ტყვეობიდან და საქართველოში მისიონერების გამოგზავნა. ყურადღება მიპყრობილია სულხან-საბას განცხადებაზე, რომ მისი ევროპაში მოგზაურობის მიზანი იყო კათოლიკური სარწმუნოების გავრცელება მთელ საქართველოში.

საფრანგეთის ოფიციალური უწყებისადმი გაგზავნილ მოხსენებაში სულხან-საბა მიუთითებს, რომ სამეგრელოს მღვდელმთავრებს განზრახული აქვთ, ჯერ თავიანთი თავი, შემდეგ კი მრევლი გააკათოლიკონ. ამისთვის ფრანგი პატრებისა და იეზუიტი მამების გამოგზავნას ითხოვენ.

1715 წლის აგვისტოში ლუი მეთოთხმეტის გარდაცვალებამ ყველა გეგმა ჩაშალა. სულხან-საბა კონსტანტინოპოლში მოთმინებით ელოდა ახალ ფრანგ მისიონერებს საქართველოში წამოსაყვანად. ბოლოს, როცა იმედი გადაეწურა, საქართველოში გამოემგზავრა კაპუცინელ პატრებთან ერთად.

ი.ა.

ნიკოლოზ კანდელაკი

ქართული მჭევრმეტყველება, I

„ხელოვნება“, თბ., 1975.

მცირე ისტორიულ-ბიოგრაფიული ექსკურსის შემდეგ იწყება მსჯელობა სულხან-საბა ორბელიანის ორატორული ხელოვნების მთავარი სფეროს – სამქადაგებლო მჭევრმეტყველების შესახებ.

სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანი და მოძღვრებანი“ დიდაქტიკური და სადღესასწაულო ხასიათისაა, თუმცა ზოგჯერ გვხვდება ბიბლიური ტექსტის განმარტებანიც. მის მოძღვრებაში მთავარი ადგილი უკავია ადამიანს. ამიტომ ადამიანის ინდივიდუალური არსება და მისი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი წარმოადგენს ამ წერილის კვლევის საგანს.

სულხან-საბა ორბელიანის სამოძღვრო დიაპაზონი მოიცავს ადამიანთა ბევრი მანკიერი თვისების, ვნებისა და გატაცების დაუნდობელ გაკიცხვას. მისი მკაცრი მხილების ფარგლებში ექცევა ცხოვრების ფართო სარბიელი, დაწყებული ყოველდღიური ყოფიდან, დამთავრებული ადამიანის შინაგანი, ფსიქოლოგიური სამყაროთი.

მწერლის უმთავრეს ორატორულ ხერხს წარმოადგენს კონტრასტული ნიშნების მონაცვლეობა. აქ ერთმანეთს ენაცვლება მუქი და ნათელი ფერები, მაღალი და დაბალი ტონები, ძლიერი და სუსტი ხმები. იგი მეტყველებს მტკიცე რწმენით, მისგან შორს არის ეჭვი და ორჭოფობა. უკიდურეს ფანტასტიკურ გამოწვავას გვისახავს უაღრესად ცოცხალი და მეტყველი ფერებით, ხელშესახებ და კონკრეტულ სახეებს იყენებს განყენებული აზრების გადმოსაცემად და სინამდვილის ხილული ელემენტებით ქმნის წარმოსახული ხატების რეალური განცდის შთაბეჭდილებას.

საკითხის დასმას მოსდევს თხრობის გაღრმავება. ორატორი აფართოებს მეტყველების თემატიკურ არეს, იშველიებს მოსაზღვრე საკითხებს, მიმართავს მაგალითებს, აყალიბებს დებულებებს და ნეგატიური გამოსახვის ფონზე წინ წამოსწევს მოვლენების პოზიტიურ მხარეებს. ქადაგების დასკვნით ნაწილში უშუალოდ მიმართავს მსმენელს, იწვევს მის დაინტერესებას და მეტყველების ვრცელი მორალური დარიგებით ამთავრებს.

როგორც ნ. კანდელაკი წერს, ასეთი კომპოზიციით არის აგებული სულხან-საბა ორბელიანის თითქმის ყველა ჰომილეტიკური თხზულება.

ნ. კანდელაკი ყურადღებას ამახვილებს აგრეთვე ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა მეტყველების სტილი, მხატვრული ენა, ზეპირი სიტყვის სპეციფიკა, რიტორიკული გამეორების ხერხი და სხვ. სულხან-საბა ორბელიანის ორატორული ოსტატობის წყაროდ კი ქართული სასულიერო მჭევრმეტყველებისა და ბერძნული ორატორული ხელოვნების ტრადიციებს მიიჩნევს.

ი.ა.

პაატა ნაცვლიშვილი

ჟურნალიზმები სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში

ჟურნ. „ხელისუფლება და საზოგადოება“, № 2, 2006.

თეორიულ შესავალში გაანალიზებულია ჟურნალისტიკის არსი, მოცემულია ტერმინ „ჟურნალიზმის“ დეფინიცია და განხილულია პირველ ჟურნალისტად შერაცხული პიეტრო არეტინოს (1492-1556) შემოქმედებისთვის დამახასიათებელი ჟურნალიზმები.

ავტორის აზრით, ჟურნალიზმი არის ცალკე აღებული ყველა ის სპეციფიკური ფორმა, რომელიც ჟურნალისტიკისათვის არის დამახასიათებელი და რომელიც ამა თუ იმ ჟურნალისტურ ტექსტშიც ამა თუ იმ ფორმით შეიძლება არსებობდეს. ჟურნალიზმი შეიძლება

აღმოჩნდეს როგორც ლიტერატურულ, ისე არალიტერატურულ ტექსტებში.

თუ ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ, სულხან-საბას „მოგზაურობა ევროპაში“ გაჯერებულია ჟურნალიზმებით, მეტიც, ავტორის აზრით, ეს არის ჟურნალისტიკა ჟურნალისტიკამდე.

„მოგზაურობის“ ერთი მთავარი ჟურნალიზმი ზედაპირზე ძვეს და ისტორიული ცნობებით დასტურდება. სულხან-საბა, რომელიც თავის თხზულებებზე თვეობითა და წლობით მუშაობს, სამოგზაურო დღიურებს სახელდახელოდ, მოვლენათა კვალზე, ჟურნალისტიკათვის დამახასიათებელი „ზედაპირულობით“ წერს.

გარდა ამისა, აღნიშნულ თხზულებაში გვხვდება ისეთი ცნობები, თანამედროვე ენით – ინფორმაცია, რაც არამც არ არის პროზის თვისება, შეინიშნება აგრეთვე რეპორტაჟის ტიპის ჩანაწერები: გეოგრაფიული გარემოს აღწერა, ხალხის, მათი ადათ-წესების, საქმიანობის, სარწმუნოების, პოლიტიკურ ამბავთა აღწერა. ყველაფერი ეს ნაწარმოებს აახლოებს ეგრეთ წოდებულ სამოგზაურო რეპორტაჟთან.

დიდალი ემპირიული მასალის განხილვის საფუძველზე პაატა ნაცვლიშვილი დაასკვნის: „სულხან-საბა ორბელიანი... პირველ ქართველ ჟურნალისტადაც შეიძლება ჩაითვალოს. სწორედ ისე და ისეთად, როგორც და როგორადაც პიეტრო არეტინო ითვლება იტალიურ თუ მსოფლიო ჟურნალისტიკის არქეოლოგიასა და ისტორიაში“.

ი.ა.

ნინო პოპიაშვილი

პერსონაჟის ხატვის თავისებურებანი „სიბრძნე სიცრუისაში“

„უნივერსალი“, თბ., 2005.

ნინო პოპიაშვილის წიგნში პირველად არის განხილული სულხან-საბას „სიბრძნე სიცრუისას“ პერსონაჟების ხატვის თავისებურებები, მეთოდები და პრინციპები.

„სიბრძნე სიცრუისას“ ხუთ პერსონაჟს: ფინეზს, ჯუმბერს, ლეონს, სედრაქსა და რუქას რთული და წინააღმდეგობებით აღსავსე ცხოვრება აქვთ. სულხან-საბა მათი პორტრეტების ჩვენებით ზოგადად ადამიანის ხასიათს, მის ფსიქიკას გვიჩვენებს.

ნ. პოპიაშვილის წიგნი ხუთი თავისაგან შედგება, აქვს დასკვნა, რეზიუმე ინგლისურ ენაზე და ერთვის გამოყენებული ლიტერატურის სია. წიგნი 129 გვერდისაგან შედგება.

მკვლევარი აღნიშნავს, რომ ის ხერხები, რომლითაც სულხან-საბა ორბელიანი თავის გმირებს ახასიათებს, საკმაოდ თავისებური და ორიგინალურია. გარდა ტრადიციული მოდელებისა – პორტრეტი, მწერლისმიერი დახასიათება, სხვა გმირებთან შეპირისპირება და სხვ., მწერალი პერსონაჟების ხასიათებს წარმოაჩენს მათ მიერ თქმული იგავ-არაკის მიხედვით, რაც ფსიქოლოგიურ დახასიათებას უტოლდება. სულხან-საბა არ ერევა სიუჟეტურ მსვლელობაში, ხასიათები იკვეთება პერსონაჟთა ქმედებაში, დიალოგებში, შეგონებებსა და იგავ-არაკებში.

ნიგნის პირველ თავში „იგავ-არაკი და მისი ფუნქციები „სიბრძნე სიცრუისაში“, განსაზღვრულია იგავ-არაკის ფუნქციები, აღნიშნულია, რომ სულხანის თხზულება არ არის მხოლოდ იგავ-არაკთა კრებული, რომ ის სიუჟეტის ნაწარმოებია, სადაც იგავ-არაკები ხშირ შემთხვევაში სიუჟეტის განვითარებას უწყობს ხელს, გარდა იმისა, რომ მას დამოუკიდებელი ღირებულებაც გააჩნია.

მეორე თავში „პორტრეტი და პერსონაჟი მხატვრულ ტექსტში“, გამოკვეთილია პერსონაჟის მთავარი ნიშან-თვისებები. აღნიშნულია, რომ პორტრეტი პერსონაჟის ძირითადი მახასიათებელია.

მესამე თავში მიმოხილულია პერსონაჟის ხატვის ტრადიცია ქართულ მწერლობაში „სიბრძნე სიცრუისამდე“.

მეოთხე თავში „პერსონაჟებისა და ფაბულურ პასაჟთა ურთიერთმსგავსება „სიბრძნე სიცრუისას“ მიხედვით“, გამოთქმულია აზრი, რომ საერთო სიუჟეტები, პასაჟები, თანმხვედრი ეპიზოდები სხვადასხვა ავტორთა თხზულებაში ყოველთვის არ ნიშნავს მიბაძვასა თუ გავლენას.

მეხუთე თავში წარმოჩენილია პერსონაჟების ხატვის თავისებურებები „სიბრძნე სიცრუისაში“ და ნაწარმოების სპეციფიკიდან გამომდინარე, ყველა პერსონაჟი დახასიათებულია ცალ-ცალკე თავის მიერ თქმული იგავ-არაკების შინაარსების გათვალისწინებით, რაც გვეხმარება პერსონაჟების სრულყოფილი პორტრეტის წარმოდგენაში.

შ. კ.

ლილი ქუთათელაძე

**ს.-ს. ორბელიანის კონფესიური შეხედულებანი მისი
ლექსიკონის მიხედვით**

**მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, III,
„მეცნიერება“, თბ., 1973.**

სულხან-საბა ორბელიანმა კათოლიკური სარწმუნოება ოფიციალურად ევროპაში მიიღო, მაგრამ ამ რელიგიის მიმართ დიდ ინტერესს ჯერ კიდევ ბერად აღკვეცამდე იჩენდა.

ავტორი მიმოიხილავს სულხან-საბას გაკათოლიკების შესახებ არსებულ ლიტერატურას, კერძოდ, ალექსანდრე ცაგარელის, ალექსანდრე ხახანაშვილის, კორნელი კეკელიძის, გიორგი ლეონიძის, ალექსანდრე ბარამიძის, ივანე ლოლაშვილის შეხედულებებს.

კათოლიკური და მართლმადიდებლური დოგმების განსხვავებაზე საუბარს მოჰყვება მსჯელობა საბას ლექსიკონში შემჩნეულ ჯოჯოხეთის ცნების განმარტებაზე. ამ განმარტებაში მოცემულია მართლმადიდებლური ეკლესიისათვის მიუღებელი სწავლა ჯოჯოხეთის შესახებ, კერძოდ, დაშვებულია „განსანმენდელის“ არსებობა. სულხან-საბა შეგნებულად არ უთითებს, თუ რომელ აღსარებას განეკუთვნება განმარტებული ცნება. მიუხედავად ამისა, გადამნუსხავებსა თუ კომენტატორებს შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ლექსიკონის ავტორის დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი. მოტანილია დავით რექტორის, გრიგოლ ზურაბის ძე წერეთლის, იოანე იაღლუზის ძის, ანტონ პირველისა და იონა ხელაშვილის კრიტიკული შენიშვნები.

გარდა ამისა, აღნიშნულია, რომ სულხან-საბამ თავის „სამოთხის კარში“ შეიტანა კათოლიკური ლოცვები („ლოცვა სავარდისა განწესებული“, „ხუთნი საიდუმლონი დიდებანისა“, „წყლულთაგან მხსნელი როკესადმი“ და სხვ.).

სტატიის ბოლოს გაანალიზებულია საკითხი სულხან-საბას მიერ ტექსტების გამართვის შესახებ. საილუსტრაციოდ შედარებულია ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული კათოლიკურ ლოცვათა წიგნი ანუ „ბალი სულიერი“ და სულხან-საბას „სამოთხის კარი“.

ი.ა.

აპოლონ ცანავა

წიგნი „სიბრძნე სიცრუისა“ და ქართული საისტორიო მახვილსიტყვაობა

საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა, თბ., 1959.

წიგნი იწყება შესავლით, სადაც აღნიშნულია, რომ „სულხან-საბა ორბელიანის შესანიშნავი იგავ-არაკების ერთ-ერთ ნყაროს ზეპირსიტყვიერება წარმოადგენს“.

წიგნში ნაჩვენებია, თუ რა აკავშირებს საბას იგავ-არაკებს ქართული ხალხური შემოქმედების გარკვეულ უბანთან, კერძოდ, მახვილსიტყვაობასთან. ავტორს თემატურად დაულაგებია ხალხური მახვილსიტყვაობის ნიმუშები და მათი „სიბრძნე სიცრუისას“

იგავ-არაკებთან შედარებისას შემდეგი ჯგუფები გამოუყვია: ცხოველთა ეპოსი, სოციალური და კლასობრივი თემატიკა, საყოფაცხოვრებო, ისტორიული, ასევე ცალკეული სოფლებისა და ადგილების მახვილსიტყვაობა და მოლა ნასრედიანის ოხუნჯობანი.

წიგნის პირველ თავში, „სიბრძნე სიცრუის“ იგავ-არაკთა პარალელები ქართულ ფოლკლორში“, აპოლონ ცანავა გვაცნობს ქართულ მკვლევართა იმ აზრებს, გამონათქვამებს, შეფასებებს, რომლებიც სულხან-საბას იგავ-არაკთა კრებულს ეხება. ალ. ბარამიძის აზრით, „სულხან-საბა ორბელიანის ძირითადი წყარო უნდა ყოფილიყო ფოლკლორი“, გ. ლეონიძის ფიგურალური გამოთქმით, „სიბრძნე-სიცრუისა“ არის კატეხიზმო ქართული გონებამახვილობისა. ა. ცაგარელმა „სიბრძნე-სიცრუისა“ შეუდარა „პანჩატატრას“, „ჰიტოპრადემას“, „ათასერთლამიანს“ და სხვა, და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სულხანის თხზულება ორიგინალური ქართული ნაწარმოებია და ძირითადად ეყრდნობა ხალხურ სიტყვიერებას. კორნელი კეკელიძეს მითითებული აქვს თექვსმეტი იგავი, რომლებიც ემთხვევა სხვადასხვა კრებულებში არსებულ იგავებს, მაგრამ იქვე აღნიშნავს, „ერთი და იგივე იგავ-არაკული სიუჟეტი შეიძლება მოიძებნოს ისეთ ერებსა და ტომებში, რომელთაც ერთმანეთში არავითარი ურთიერთობა არ ჰქონიათ. სიუჟეტური დამთხვევა სოციალური ნათესაობის შედეგია“.

მიხეილ ჩიქოვანის აზრით, „სიბრძნე-სიცრუისას“ წიგნში ქართული ეპოსი შესულია ორი გზით: პირველი, დასრულებული სიუჟეტებისა და ზღაპრების სახით, ხოლო მეორე, ცალკე მოტივებისა და თქმების სახით“.

1939 წელს რუსულ ენაზე გამოვიდა სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისა“, რომელსაც დართული აქვს ს. იორდანიშვილის წინასიტყვაობა და შენიშვნები. იგი აღნიშნავს, რომ „Мудрость лжи“ при всей своей дидактико-морализаторской сущности носит в себе и черты политической сатиры“.

ს. იორდანიშვილმა დაძებნა სულხანის იგავების 183 პარალელი სხვადასხვა კრებულებთან, მათ შორისაა „ათას ერთი ღამე“, „ვარდანის არაკები“, „ქილილა და დამანა“, „სინდბადი“ და სხვ.

წიგნში მითითებულია ასევე ელ. ვირსალაძისა და ალ. ლლონტის წერილები აღნიშნულ თემაზე.

აპოლონ ცანავას მიერ წარმოდგენილი პარალელური ტექსტები სამ ჯგუფად იყოფა. ესენია:

1. მახვილსიტყვაობაზე დამყარებული სატირულ-იუმორისტული ხასიათის ნოველები („ცოცხლად დამარხული და უსახოდ დიდი ადამიანები“, „სამი ყრუ“, „მეფე და ავსიტყვა“, „ანჩხლი რძალი“, „ქოსა და ყადი“, „გლახა და მდიდარი“, სულ 19 იგავ-არაკი).

II ჯგუფია – ზღაპრები, სადაც შევიდა: „ორნი ძმანი“, „ცრუ და უმეცარი“, „ბასრელი მეფე და აქიმი“, „განშორებული და მარტ-ვილი“ და სხვ. სულ 6 იგავ-არაკი.

III ჯგუფშია ანექდოტები, სადაც შევიდა იგავები: „თივაზე მოცილენი“, „მკლავი და ვირი“, „გლახაკი და ფლური“, „მთიული და კაკლის ხე“, „ძუნნი და ოქრო“. სულ 9 ნიმუში.

მკვლევარი წარმოდგენილ იგავ-არაკებს აანალიზებს და აღნიშნავს, რომ მათ პარალელები ეძებნებათ ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში, რომ მახვილსიტყვაობის თითქმის ყველა ნიმუში, რომელსაც საბა იყენებს, ჩანერილია აღმოსავლეთ საქართველოში. სულხან-საბა იგავ-არაკებისთვის იყენებს ზღაპრის ეპიზოდს, ანექდოტს, ფრთიან გამოთქმებს, სატირულ-იუმორისტულ ნოველებს და საკუთარ შემოქმედებით ქურაში გამონათობის შედეგად გვაძლევს ორიგინალურ ლიტერატურულ თხზულებას.

ნიგნი შედგება 97 გვერდისაგან.

შ. კ.

V. პარალელები

ლევან ბრეგაძე

პარალელები

„ლიტერატურული საქართველო“, 13.VII.1989

განხილულია სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკების ორი პარალელი.

„გლახა და ფლურის“ პარალელი მოძებნილია ალორძინების ხანის იტალიელი მწერლისა და მეცნიერის პოჯო ბრაჩოლინის (1380-1459) ანექდოტების კოლექციაში.

ბრაჩოლინის ვარიანტისგან განსხვავებით, საბას ვერსიაში არც ერთი ისეთი დეტალი არ არის, არაკის იდეის მიმართ მკაცრად რელევანტური რომ არ იყოს, რაც ამ ჟანრის დიდ ლიტერატურულ ღირსებაზე მეტყველებს.

„უსამართლო შირვანშას“ მსგავსი ფაბულა აქვს გამოყენებული მე-13 საუკუნის სირიელ სწავლულსა და მწერალ-ენციკლოპედისტს გრიგოლ-იოანე აბულ-ფარაჯ ბარჰებრაიას (1226-1286) „გასართობი ამბების ნიგნში“, რომელიც აღმოსავლურ-დასავლური წარმოშობის მინიატურების კრებულს წარმოადგენს (აბულ-ფარაჯი ქრისტიანი იყო და კარგად იცნობდა დასავლურ კულტურასაც).

ამასთან დაკავშირებით ლევან ბრეგაძეს მოჰყავს ზურაბ ავალიშვილის მოსაზრება: „აქ საქმე გვაქვს არა ანალოგიასთან ან მხოლოდ თემატიკურ ნათესაობასთან, არამედ ეს, უბრალოდ, იგივე არაკია“, შემდეგ კი ემპირიული მასალის მოშველიებით ამტკიცებს, რომ თუმცა ამ იგავებს შორის გარეგნულად მართლა დიდი მსგავსებაა და გენეტიკურად ისინი უთუოდ დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან, მაგრამ სხვაობაც იმდენად არსებობს, რომ შეიძლება ითქვას: საქმე გვაქვს არა ერთსა და იმავე, არამედ ერთმანეთისგან მნიშვნელოვნად განსხვავებულ არაკებთან.

ი.ა.

ლევან ბრეგაძე

„სიბრძნე-სიცრუისას“ მისტიფიკაციები

ჟურნალი „ლაშარი“, № 2, 1991

სტატია ეხმაურება ცნობილ პოლემიკას, რომელიც გაიმართა გასული საუკუნის 80-იან წლებში სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა კრებულის სათაურის გააზრების თაობაზე.

ავტორი განიხილავს რევაზ თვარაძის („ახალგაზრდა კომუნისტი“, 28.02.95), იოსებ მეგრელიძის („ახალგაზრდა კომუნისტი“, 12.02.85), ჯიმშერ ლეჟავას („ლიტერატურული საქართველო“, 28.08.87), ლევან მენაბდის („ლიტერატურული საქართველო“, 09.10.87) მოსაზრებებს და გამოაქვს დასკვნა, რომელიც ანტიმემტიური ლიტერატურის თეორიას ეყრდნობა.

ლ. ბრეგაძის მოსაზრება ასეთია: „სიბრძნე-სიცრუისა“ ანტიმემტიურ თხზულებათა კრებულია. „სიცრუე“ აქ მართლაც სიცრუეს ნიშნავს, ოღონდ ისეთ სიცრუეს, რომელსაც გონიერებასთან, სიბრძნესთან და სამართლიანობასთან აქვს კავშირი. მოტყუებას, განზრახ შეცდენას ხშირად მიმართავენ სულხან-საბა ორბელიანის ე.წ. დადებითი პერსონაჟები თავიანთი სამართლიანი, კეთილშობილური მიზნების მისაღწევად.

„ნალბანდი მგელის“, „მოდღვარი მელის“, „სოფლის მაშენებელის“, „უსამართლო შირვანშას“, „დიდვაჭრისა და მისი ძის“, „ბრძენი და მდიდარის“ და სხვა იგავების ანალიზის პარალელურად განიხილავს ბიბლიის ისეთ ეპიზოდებს, როგორებიცაა იოსებისა და მისი ძმების, სოლომონ ბრძენის, ივდითის, პეტრე მოციქულის მისტიფიკაციები, რომლებშიც ტყუილი კეთილშობილურ როლს ასრულებს ადამიანის ბედის განსაზღვრაში და ამტკიცებს შემდეგს:

წმინდა წერილი, ქრისტიანული იდეოლოგია, აშკარად განასხვავებს ერთმანეთისაგან ორი სახის სიცრუეს: 1. ეგოისტურს, ბოროტი განზრახვით ნათქვამს, რომელიც სატანისგან იღებს სათა-

ვეს და სასტიკად ისჯება; 2. იძულებითს, კეთილი განზრახვით თქმულს, ბრძნულად მოფიქრებულს, რომელიც სულიწმიდიდან მომდინარეობს და პატივისცემას, ზოგჯერ აღტაცებასაც კი იმსახურებს.

ასევეა საბასთანაც, „სიბრძნე-სიცრუისა“ აღსავსეა მახვილგონივრული, ბრძნული სიცრუით ანუ მისტიფიკაციებით და ამითაც შეიძლება ამ სათაურის გამართლება.

ი.ა.

ქსენია სიხარულიძე

„სიბრძნე სიცრუის“ რამდენიმე არაკის პარალელი ქართულ ეპოსში

სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თსუ, 1959

ავტორი ეხება საკითხის ორ მხარეს: 1. რა იდეების წარმოჩენას ემსახურება „სიბრძნე სიცრუისას“ ტექსტებში გამოყენებული ხალხური სიუჟეტები და მოტივები; 2. საიდან აიღო მწერალმა სიუჟეტები და მოტივები თავისი იგავ-არაკებისათვის.

თუ რა ფუნქცია აკისრია ხალხურ სიუჟეტებსა და მოტივებს, ამის დადგენა იოლია, ვინაიდან „სიბრძნე სიცრუისა“ განმანათლებელ-საზოგადოებრივი იდეების გამომხატველია და ამიტომ ხალხური მოტივებიც ამგვარი იდეების გაღრმავებას ემსახურება.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მეორე საკითხი: საიდან აიღო მწერალმა სიუჟეტები და მოტივები თავისი იგავ-არაკებისათვის. ორიგინალურია ეს მასალები თუ არა.

სტატიაში დანვრილებით არის განხილული ქართულ საზღაპრო ეპოსში ვარიანტებად არსებული სულხან-საბა ორბელიანის არაკების „გრძნეული აქიმის“, „ნალბანდი მგელის“, „ბერად შემდგარი მელის“ და „ჯიზი გურგენის“ მოტივების პარალელები.

ავტორის აზრით, საგულისხმოა, რომ სულხან-საბა ორბელიანის „ბერად შემდგარი მელის“ ყველა მოტივი ვარიანტებად არის ცნობილი ქართულ ცხოველთა ეპოსში. ამას გარდა, ძირითადი ანალოგიური მოტივები „სიბრძნე სიცრუისას“ არაკისა და ქართული ზღაპრების ვარიანტებისა მოარული, საერთაშორისო ხასიათისაა. აღსანიშნავია ისიც, რომ „ბერად შემდგარი მელის“ ანალოგიური ქართული ხალხური ზღაპრის „მელის ბერად შედგომა“ ერთ-ერთ მოტივზე არის აგებული „სიბრძნე სიცრუისას“ მეორე დამოუკიდებელი არაკი „ნალბანდი მგელი“. სულხან-საბას არაკების „ბერად შემდგარი მელისა“ და „ნალბანდი მგელის“ შედარება ქართული ხალხური ზღაპრების ვარიანტებთან და მათი საერთო მოტივე-

ბის საერთაშორისო ხასიათი მაჩვენებელია იმისა, რომ ამ არაკების წყარო ქართული ზეპირსიტყვიერებაა.

ი.ა.

აკაკი წერეთელი

შენიშვნა „საბა ორბელიანის იგავ-არაკებში“

ნიგნში — „პუბლიცისტური და კრიტიკული ნერილები“, ტ. V, „საქართველო“, თბ., 1990.

აკაკი წერეთლის „შენიშვნა“, რომელიც 1898 წ. „აკაკის კრებულში“ დაიბეჭდა, ეხება სულხან-საბას იგავ-არაკთა ორიგინალობის და მისი მსგავსების საკითხს სხვადასხვა ქვეყნის ზეპირსიტყვიერ თუ ლიტერატურულ ტექსტებთან.

აკაკი წერს, საბას არაკებში ზოგჯერ ისეთი ამბებიც ურევია, ევროპის შორეული ქვეყნების ზეპირსიტყვიერებაშიც რომ ვხვდებით. ზოგიერთებს ჩვენში მიაჩნიათ, რომ საბამ ეს არაკები ევროპაში მოგზაურობის დროს მოაგროვა და შემდეგ გადმოაქართულაო. აკაკი არ ეთანხმება ამ აზრს, — საბამ ევროპაში ხანდაზმულმა იმოგზაურა, ხოლო „სიბრძნე სიცრუისას“ არაკებს ახალგაზრდობაში აგროვებდაო. თუმცა იმ ფაქტსაც იხსენებს, ლუი XIV-ს კარზე ლაფონტენსაც შეხვედრია და შესაძლოა, ერთმანეთისთვის ბევრი რამ გაეზიარებინათო. საბას „კუ და მორიელი“ ლაფონტენის „ბაყაყი და მორიელის“ იდენტურიაო. აკაკი იმ აზრს უფრო ემხრობა, რომ შესაძლოა ორივე მეიგავის პირველწყარო ეზოპეს იგავი ყოფილიყო.

აკაკი ამ „შენიშვნაში“ ხალხური სიტყვიერების ნიმუშების შეგროვების აუცილებლობაზეც ლაპარაკობს, აღნიშნავს, რომ ჩვენში მრავლად მოიპოვება სხვადასხვა ქვეყნის ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები მოგზაურთა, მისიონერ ბერთა თუ სხვათა მეშვეობით გავრცელებული და შემდეგ გაქართულებული. მაგალითისთვის მოაქვს ბოკაჩიოს ერთი ნოველა, რომელიც ახალქალაქის მაზრაში მოუღსმენია „გულკეთილი ტერტერას“ სახელწოდებით.

საბოლოოდ კი იმას ამტკიცებს, რომ ქართული ხალხური სიტყვიერებაა ის უსაზღვრო სალარო, საიდანაც იღებს თავის „მარგალიტებს“ სულხან-საბა და რომ ამ სალაროდან ჯერ „ფიორიც არა გვაქვს შეგროვილი, მაგრამ რაცა გვაქვს, იქიდანაც ჩანს ქართული ზეპირ-სიტყვაობის სიმდიდრე და საისტორიო-მსოფლიო მნიშვნელობა“. შენიშვნა 2,5 გვერდისგან შედგება.

შ.კ.

VI. დიპლომატიური მოღვაწეობა

ჯიბო ლომაშვილი

სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც დიპლომატი

ეტიუდები, „მერანი“, თბ., 1984.

ჯიბო ლომაშვილის ნაშრომში წარმოდგენილია სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მოღვაწეობის არასრული, მაგრამ მნიშვნელოვანი ფაქტები. წერილი იწყება სულხან-საბა ორბელიანის ღვაწლის აღწერით, შემდეგ ავტორი გვანჯდის მწირ ცნობებს მისი ბიოგრაფიიდან.

ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია მე-18 საუკუნის პირველ მეოთხედზე, როცა სულხან-საბა ორბელიანი მოღვაწეობდა ქართლის მეფეების: გიორგი მე-11, ქაიხოსროსა და ვახტანგ მე-6-ის კარზე.

ავტორი ყურადღებას ამახვილებს გიორგი მე-11-ის დასახმარებლად სულხან-საბა ორბელიანის მიერ სამცხის ათაბაგთან წარმოებული მოლაპარაკების შესახებ. ნაშრომში საუბარია ორბელიანის ბერად აღკვეცის მიზეზებზე და მისი ხელახალი პოლიტიკური მოღვაწეობისას ლეგიტიმისტების ლიდერის ფუნქციაზე.

წერილში აღწერილია დატყვევებული ვახტანგ მეექვსის დასახმარებლად და მისივე დავალებით, 1713 წელს ევროპაში დიპლომატიური მისიით ქართველი ელჩის გამგზავრებისა და იქ მოღვაწეობის ფაქტები: კავშირი მისიონერ ი. რიშართან, რომელმაც 1713 და 1714 წლებში საფრანგეთის მინისტრ ტურსის მისწერა სულხან-საბას გეგმების შესახებ; თავად საბას მიერ რომის კარდინალისადმი და 1714 წლის 23 მარტს საფრანგეთის მინისტრ პონშარტრენისადმი მიწერილი წერილების შესახებ. ნაშრომში ნათლად ჩანს ის დიპლომატიური ღვაწლი, თუ როგორ მოიპოვა სულხან-საბა ორბელიანმა რომის პაპის — კლიმენტი მეთერთმეტის მხარდაჭერა, რის შედეგადაც ორჯერ მიაღწია ლუი მეოთხემეტესთან აუდიენციას ვახტანგ მეექვსის დასახმარებლად.

ნაშრომში აღწერილია სულხან-საბას მიერ ფრანგულად შედგენილი წერილი, რომელიც მან საფრანგეთის მეფეს გადასცა. ასევე, ლუი მეოთხემეტესთან საუბრის მნიშვნელოვანი საკითხები, რომელიც საქართველოსა და ქართველი მეფის კეთილდღეობის სანაცვლოდ, საქართველოში კათოლიკური მრწამსის დამკვიდრებას გულისხმობდა; 1715 წელს, საფრანგეთის მეფის გარდაცვალების შემდეგ, საფრანგეთიდან დახმარების იმედი გაქრა.

ავტორი გვაცნობს სულხან-საბა ორბელიანის უკანასკნელ მოგზაურობას რუსეთში, როცა ის ვახტანგ მეფის ამაღლას ახლდა

და 1725 წელს იქვე გარდაიცვალა. იქ მას დიპლომატიური მოღვაწეობა აღარ დასცალდა.

ქ.შ.

ილია ტაბაღუა

სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობა საქართველოში

ჟურნალი „მაცნე“, 1965, № 3, 5.

ილია ტაბაღუას ნაშრომში დეტალურად არის განხილული ის დოკუმენტები, რომლებიც ეხება სულხან-საბა ორბელიანის ელჩობას საფრანგეთში; აგრეთვე დიპლომატიური მისიის შედეგები, რომელიც მე-18 საუკუნის პირველ მეოთხედში ელჩმა ვახტანგ მეექვსის დავალებით შეასრულა.

ნაშრომში ქრონოლოგიურად არის განხილული ის მასალები, რომლებიც გვამცნობენ პარიზსა და ვერსალში სულხან-საბას მოლაპარაკების შესახებ და შედგენილი არიან იმ პერიოდში, როცა ქართველი ელჩი საფრანგეთში იმყოფებოდა. წერილში აღნიშნულია, რომ სულხან-საბა ორბელიანის საქართველოში დაბრუნების შემდეგ საფრანგეთის სამეფო კარზე არ შეწყვეტილა მსჯელობა საქართველოსთან ურთიერთობის საკითხებზე.

ილია ტაბაღუას წერილში გვხვდება ჩამონათვალი იმ წერილებისა, რომლებიც საქართველოს მდგომარეობას ეხებოდა და სულხან-საბას რომში გამგზავრების შემდეგ ლუი მე-14-ის გარდაცვალებამდე გრძელდებოდა. მიმოწერას აწარმოებდნენ საფრანგეთის სამეფო კარის წარმომადგენლები: გრაფი დე პონშარტრენი, მარკიზ დეტორსი, გრაფი დეზალორი, ჟან რიშარი...

ცნობილია აგრეთვე სულხან-საბა ორბელიანის წერილები გრაფი დე პონშარტრენისადმი სიცილიიდან და კონსტანტინეპოლიდან. სტატუას თან ერთვის სამი დოკუმენტის ფოტოფირი, რომლებიც საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივიდანაა წამოღებული; სახელდობრ, ვახტანგ VI-ის წერილი ლუი მე-14-სადმი, საფრანგეთის მინისტრისა და სახელმწიფო მდივნის გრაფი დე პონშარტრენისადმი. წერილები სულხან-საბას მიერ არის დანერგილი ქართულ და ფრანგულ ენებზე.

ქ.შ.

ილია ტაბაღუა

ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის შედეგები

ჟურნალი „მაცნე“, 1966, № 6

ნაშრომში აღწერილია, თუ რა საკითხები იხილებოდა საფრანგეთის სამეფო კარზე სულხან-საბა ორბელიანთან მოლაპარაკების პერიოდში. ეს იყო: ირანის ტყვეობიდან ვახტანგ VI-ის გათავისუფლება და მისი თბილისში ქრისტიან მეფედ დაბრუნება; მისიონერების გაგზავნა საქართველოში, რაც მიზნად ისახავდა კათოლიკობის გავრცელებას არა მარტო საქართველოში, არამედ მის მეზობელ მხარეებშიც; აგრეთვე საქართველოს ტერიტორიის სავაჭრო გზად გადაქცევას და თბილისის სასაქონლე სანაპიროდ გამოყენებას; საქართველოსა და საფრანგეთს შორის ვაჭრობის დაწყება-გაფართოებას; საფრანგეთსა და საქართველოს შორის სამხედრო თანამშრომლობის დამყარებას; თბილისში საფრანგეთის საკონსულოს შექმნას.

ავტორი, ერთი მხრივ, მიმოიხილავს საფრანგეთისა და ირან-თურქეთის ურთიერთობებს, ხოლო მეორე მხრივ, რუსეთის იმპერატორის პეტრე პირველის პოლიტიკას ახლო აღმოსავლეთში; კერძოდ, კასპიის აკვატორიის მიდამოებში. ამ ურთიერთობათა ფონზეა განხილული საქართველოს ელჩის მოქმედებათა დიაპაზონი და საერთოდ, ამ დიპლომატიური მისიის წარუმატებელი შედეგები.

სულხან-საბას ელჩობას თუკი ჰქონდა ერთგვარი წარმატების წინაპირობა და თუ მან მიაღწია საფრანგეთის მეფის მხარდაჭერას, ეს ყველაფერი გააქარწყლა 1715 წელს, პირველ სექტემბერს, ლუი მე-14-ის გარდაცვალებამ. ამის შემდეგ ვერსალში ხელმძღვანელობას ჩამოშორდნენ ის პირები, რომლებიც საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობაში ზემოხსენებული გეგმის განხორციელების მომხრენი იყვნენ. ავტორი შენიშნავს, რომ საფრანგეთის ახალ ხელმძღვანელებს სხვა გეგმები და ინტერესები ჰქონდათ.

ქ.შ.

VII. ლექსიკოლოგიური საკითხები

ცისანა აბულაძე

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვანის
თურქული თარგმანები

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის
ხელნაწერთა ინსტიტუტი, „მეცნიერება“, თბ., 1968.

ნაშრომში წარმოდგენილია სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მხოლოდ ქართულ-თურქული თარგმნითი ნაწილი. ქართულ განსამარტავთა თურქული თარგმანები მოცემულია ლექსიკონის მეოთხე გამოცემის მსგავსად, აქამდე არსებული ყველა ავტობიოგრაფიული ნუსხის ჩვენებით. გამოვლენილია საინტერესო მასალა თურქული და აზერბაიჯანული ენების ისტორიული დიალექტოლოგიის საკითხებისა და თურქულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობის შესასწავლად. განხილულია ლექსიკონის აქამდე არსებული ოთხივე გამოცემა: რ. ერისთავის (1884 წ.), ი. ყიფშიძის და აკ. შანიძის (1928 წ.), ს. იორდანიშვილისა (1949 წ.) და ილ. აბულაძისა (1965-66 წწ.). პარალელურად წარმოდგენილია სათანადო ლიტერატურული ფორმები აზერბაიჯანულ ან თურქულ ენაზე. ამით უფრო გასაგები გახდა ლექსიკური ერთეულის შინაარსი ყველა თურქოლოგისა და თურქული ენის მცოდნისათვის; ნათლად წარმოჩნდება თურქული თარგმანების სახე და გაადვილდება თურქულ-აზერბაიჯანული ენების ისტორიული ფონეტიკის, მორფოლოგიისა თუ ლექსიკის ისტორიული განვითარების თვალსაზრისით ანალიზი.

თურქულენოვანი მასალის ფონეტიკურ-მორფოლოგიური და ლექსიკური თავისებურებანი გაანალიზებულია თანამედროვე აზერბაიჯანულ და თურქულ ენებთან მიმართებაში, გათვალისწინებულია ამ ენათა დიალექტების მონაცემები.

ლექსიკონის ქართულ-თურქული შესატყვისობანი ისეა მოწოდებული, რომ იგი ხელმისაწვდომი იქნება ქართულის არამცოდნე თურქოლოგთათვისაც.

ნიგნი შედგება შესავალის, შვიდი თავისა და სიტყვათა საძიებლისაგან, ახლავს მოკლე შინაარსი რუსულ ენაზე.

ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ტერმინი „თურქული“ არ გულისხმობს მხოლოდ თურქეთის თურქულს, არამედ იგი გამოიყენება საერთოდ თურქული ენების (აზერბაიჯანულისა და ანატოლიური თურქულის) მნიშვნელობით.

ლ.რ.

ილია აბულაძე

ლექსიკოლოგიური საკითხები

სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“, ტ. I, II, III, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, „მერანი“, თბ., 1991, 1993, 1998.

სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართულის“ წინამდებარე გამოცემა ფოტოტიპურად იმეორებს 1965-1966 წლებში ს.-ს. ორბელიანის თხზულებათა ოთხტომეულში ილ. აბულაძის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტს.

I ტომში ქვეყნდება ლექსიკონის მასალა ან-იდან სან-ის ჩათვლით. მას წინ უძღვის წინასიტყვაობები რედაქტორებისა და ილ. აბულაძისა, ასევე „სასწავლო ყრმათა“ - ს.-ს. ორბელიანის მიერვე შედგენილი ქართული ენის „ღრამმატიკა“.

განსამარტავ სიტყვათა რიგში განსხვავებული შრიფტით (შავი პეტიტი) წარმოდგენილია ის სალექსიკონო ერთეულები, რომლებიც ადრეულ რედაქციას დაუცავს მხოლოდ და ბოლომდე არ გაჰყოლიან ლექსიკონს.

„ქართული ლექსიკონის ავტობიოგრაფიულ ნუსხებს ილუსტრაციებიც მოეპოვება შემდეგი სიტყვების დასასურათებლად: ნათესავი, ქარი, ქუეყანა, ცა და ჯოჯოხეთი. სურათები აღებულია ლექსიკონის ისეთი ავტოგრაფიული ნუსხებიდან, რომლებშიც ისინი კლიშისათვის უფრო გამოსაძეგი სახით იყო წარმოდგენილი.

II ტომში ქვეყნდება მასალა რაე-დან ტ-ს ჩათვლით. შემდეგ წარმოდგენილია: უცხო შესატყვისობანი (იტალიურ-თურქულ-სომხური), თარგმანი ქვეყანათა და კაცთა სახელებისა, ქვეყნის ზომათა რიცხვი, ბოლოსიტყვა და დანართი.

III ტომში შესულია ილ. აბულაძის გამოკვლევა და მის მიერვე შედგენილი საძიებელი ისეთი სიტყვებისა, რომლებიც განმარტებებშია ნახმარი, ხოლო სალექსიკონო ერთეულებად არაა გამოყოფილი. მკვლევრის მიერ შესწავლილია ლექსიკონის ნუსხები და რედაქციები, განსამარტავ სიტყვათა წყაროები და მათი დამონმების წესები, საბასეული მუშაობის მეთოდი, უცხო წყაროების გამოყენების თავისებურებები და სხვ.

ილ. აბულაძის დაკვირვებით, უცხო წყაროებს, რომლებსაც საბა „სხვათა წიგნებს“ უწოდებს, წარმოადგენს ბიბლია და ლექსიკონები. იგი მათ ეცნობოდა ბერძნულ (ელინურ), ლათინურ, სომხურ და არაბულ ენებზე. საბას თურქულის მსგავსად უნდა სცოდნოდა არა მნიგნობრული, არამედ სასაუბრო სომხური. ავტოგრაფებში დაცული საბასეული შენიშვნების საფუძველზე გარკვეულია მისი განათლების ფარგლები ფილოსოფიასა და ღვთისმეტყველებაში.

მკვლევრის მოსაზრებით, „ლექსიკონი ქართული“ ძირითადად განმარტებითია, მაგრამ იმის გამო, რომ მასში შეტანილია პირთა და გეოგრაფიული სახელები (ონომასტიკა და ტოპონიმისტიკა), აგრეთვე ქართულ სიტყვათა უცხოური შესატყვისები (ლათინური, სომხური, თურქული), ის განმარტებითის ფარგლებს სცილდება და ერთსა და იმავე დროს არის ენციკლოპედიურიც და თარგმნითიც. ლექსიკონის ამგვარი წესით შედგენა კი განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ იგი განკუთვნილი იყო როგორც სასწავლო წიგნი „სწავლის მოყვარულთათვის“.

მნიშვნელოვანია საძიებლის დართვაც. იგი რვა ათასამდე სიტყვას შეიცავს, მათ საბა განმარტებებში მოიხმობს, თუმცა განსამარტავ ერთეულებად არ გააქვს. მეცნიერი ამ ფაქტსაც განმარტავს: წყაროებმა, რომელთა მიხედვითაც საბა ლექსიკონს ადგენდა, ეს სიტყვები არ უკარნახეს. საძიებელში ბევრმა საინტერესო სიტყვამ მოიყარა თავი, რომელთა ინდექსი ძვირფას მასალას შეიცავს ქართული ლექსიკით დაინტერესებული ყველა მკითხველისათვის, განსაკუთრებით საინტერესოა იგი ენათმეცნიერთათვის, კერძოდ კი ქართული ლექსიკის მკვლევართათვის.

ლ.რ.

ივანე გიგინეიშვილი

სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის

წიგნში — სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თსუ, 1959, გვ. 29-42.

წერილის დასაწყისში მკვლევარი განიხილავს იმ პრობლემებს, რომლებიც ახლავს ყოველი მწერლის ენის შესწავლას; კერძოდ, შემოქმედის ენობრივი თავისებურებები, ერთი მხრივ, საერთო ლიტერატურული ენის ფაქტს წარმოადგენს, ლიტერატურული ენის განვითარების ერთ-ერთი რგოლთაგანია, მეორე მხრივ, ლიტერატურის ფაქტია, ლიტერატურის ენის ნიმუშია. ცნებები ლიტერატურული ენა და ლიტერატურის ენა კი ერთმანეთს არ ფარავს. სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც მწერალი, ის იშვიათი მაგალითია, რომლის მნიშვნელობა დაუფასებელია არა მარტო ლიტერატურის ისტორიის, არამედ ქართული ლიტერატურული ენის განვითარების თვალსაზრისითაც.

ავტორი განიხილავს ქართული ლიტერატურული ენის ისტორიაში ორ განსაკუთრებულ ეტაპს: XII ს-ში იგი უკავშირდება შოთა რუსთაველს, XIX ს-ში კი ილია ჭავჭავაძეს, მაგრამ ეს უკანასკნელი მობრუნება-განახლება ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა სწორედ სულხან-საბასა და დავით გურამიშვილის შემოქმედებით

დაიწყო. ამის შემდეგ განხილულია სულხან-საბა ორბელიანის ნაწარმოებთა ენობრივი თავისებურებანი, არაერთგვაროვნება და მნიშვნელობა ქართული სალიტერატურო ენის თვალსაზრისით. გამოთქმულია თვალსაზრისი, რომ სხვაგვარია ენა „სწავლანისა“ და სხვაგვარია ენა „სიბრძნე სიცრუის წიგნისა“ ან „ევროპაში მოგზაურობისა“, კიდევ მეტი, ერთგვარი არ არის თვით საბას „ლექსიკონის“ ენა, კერძოდ, ლექსიკოლოგის ენა და სტილი მისი წყაროების ენისა და სტილის შესაბამისია. ფილოსოფიურ თუ საღვთისმეტყველო მწერლობაში ნახმარ სიტყვათა განმარტებისას, ქართული ლექსიკური ფონდის სიტყვების განმარტებანი კი ახალი ქართულითაა შესრულებული, მარტივი, გასაგები ენითა და ვირტუოზულად სხარტი და ეკონომიური სტილით (რაც სათანადო მაგალითების მოხმობით დასტურდება).

მკვლევარს სულხან-საბას ენობრივი პოზიციის გასარკვევად მნიშვნელოვნად მიაჩნია არა „სწავლანი“ (მისი მსგავსი ნაწარმოები) და „ლექსიკონის“ დიდი ნაწილი, არამედ „მოგზაურობა ევროპაში“ და „სიბრძნე სიცრუისა“. ამ ნაწარმოებთა ენა უკვე ახალი ქართული ენის განვითარების ეტაპს წარმოადგენს; საბამ „სიბრძნე-სიცრუისაში“ თავი დააღწია დიალექტიზმების მოჭარბებას და ერთგვარი არქაიზაცია გაატარა. თუმცა ეს არ იყო მიბრუნება ძველი ქართულისაკენ, არქაიზაცია მწერლისთვის ენის ლიტერატურულობის, დიალექტისა და სასაუბრო ენისაგან განსხვავებულობის ხაზგასმას წარმოადგენდა.

ივ. გიგინეიშვილი აღნიშნავს, რომ საბას ენა და სტილი განსხვავებულია იმისდა მიხედვით, თუ რა ხასიათის, რა ჟანრის ნაწარმოებს წერს. რჩება შთაბეჭდილება, რომელიც ბადებს კითხვას: ხომ არ იყო საბა მომხრე ნაირსტილოვანი ლიტერატურული ენისა, რომელსაც იცავდნენ კლასიციზმის წარმომადგენლები, მით უფრო, რომ მისთვის ცნობილი იქნებოდა ადრეულ კლასიციზტთა მოღვაწეობა?

ავტორი თავისი მოსაზრების გასამყარებლად ერთმანეთს უპირისპირებს, ერთი მხრივ, „სიბრძნე სიცრუისასა“ და „მოგზაურობის“ ენას, სტილს, მეორე მხრივ — სასულიერო ხასიათის თხზულებებსა და ლექსიკონის გარკვეულ ნაწილს. მისი აზრით, ორიგინალურად გადაწყვიტა სულხან-საბამ სტილის საკითხიც; მან ამ მიზნით ცალკე სიტყვათა ფორმები და სინტაქსური დამოკიდებულებები კი არ გამოიყენა, არამედ წინადადებათსახეობანი, წინადადებათწყობა და სიტყვათა წყობა წინადადებაში. ჰიპოტაქსი ძველს, საეკლესიო ამაღლებულ სტილს დაუმკვიდრა, ხოლო პარატაქსი ახლის, „მსოფლიურის“ გადმოსაცემად მოიხმარა.

ივ. გიგინეიშვილის ღრმა რწმენით, სულხან-საბა ორბელიანის მიერ არჩეული გზა ერთადერთი მართებული და სწორი იყო ახალი

ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოსაყალიბებლად, მაგრამ ენის ბუნებრივ განვითარებას, სამწუხაროდ, არსებითი ხასიათის დაბრკოლებები გადაეღობა წინ.

ლ.რ.

ელენე მეტრეველი

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის უძველესი ავტოგრაფი

აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო
მუზეუმის მოამბე, ტ. XIX, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის გამომცემლობა, თბ., 1956.

განხილულია სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის მოგვიანებით აღმოჩენილი ავტოგრაფი, რომელიც დაცული იყო საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებაში (H-416). სამეცნიერო ლიტერატურაში საბას ლექსიკონის რედაქციებისათვის მიღებულია ლიტერები: C, B, A. ვინაიდან ახლად მიგნებული ნუსხა განსხვავდება ცნობილი რედაქციებისაგან, ამიტომ მკვლევარი მას D ლიტერით აღნიშნავს.

D ხელნაწერი თავისი მრავალრიცხოვანი მინაწერებისა და შენიშვნების გამო უნდა წარმოადგენდეს სამუშაო ეგზემპლარს, რომელშიც აისახა ლექსიკონზე მუშაობის პირველი, ძირითადი ეტაპი. ნუსხაში ყველაზე ნათლად ჩანს საბას მუშაობის მეთოდები, ძიებისა და კვლევის გზები განმარტებათა ჩამოყალიბების პროცესში.

D ხელნაწერში დამონმებული ლიტერატურა უფრო მცირეა, ვიდრე შემდგომ რედაქციებში. ლექსიკონის ყოველი ახალი რედაქცია ახალი წყაროებით არის გამდიდრებული. ამავე დროს, საბოლოოდ დადგენილი და განმარტებული სიტყვა ხშირად კარგავს მითითებას იმ წყაროზე, რომლის საფუძველზეც განიმარტა სიტყვა. ამდენად, გამოყენებულ წყაროთა რაოდენობა და შემადგენლობა სხვადასხვა სურათს იძლევა რედაქციების შექმნის მანძილზე. უძველესი ნუსხის შედგენის დროისათვის ლექსიკოლოგიური თვალსაზრისით საბას ბევრი იმ წყაროთაგანი, რომელიც შემდგომ რედაქციებში ჩნდება, დამუშავებული არ აქვს. ამ ნუსხაში არ ჩანს ორიგინალური ქართული აგიოგრაფიის ძეგლებიდან იოანესა და ეფთვიმეს ცხოვრება, ნინოს ცხოვრება, შიოს ცხოვრება და სხვა, რომლებიც მომდევნო რედაქციებში იკარგება.

ნუსხის კიდევზე და ფურცლის შიგნით მრავალი მინაწერია, რომელთა გაცნობა საშუალებას იძლევა ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ

დამატებით რა ხასიათის მასალის შეტანა მიუჩნევია საჭიროდ საბას ჯერ კიდევ ლექსიკონის რედაქციაზე მუშაობის დროს და რა ახალ წყაროებს ეცნობა საბა ლექსიკონის ძირითადი ტექსტის შედგენის შემდეგ.

ერთი რიგის მასალა, რომელიც მინანერების სახით არის შეტანილი ლექსიკონში, ენციკლოპედიური ხასიათისაა. ამ მასალის შეტანით გაფართოვდა განმარტებითი ლექსიკონის საზღვრები.

რაც შეეხება თარიღს, ელენე მეტრეველის აზრით, უძველესი ხელნაწერი შედგენილი უნდა იყოს XVIII საუკუნის დასაწყისში, კერძოდ 1704-05 წლებში.

ი.ა.

ლილი ქუთათელაძე

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის რედაქციები (ავტოგრაფების მიხედვით)

**საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა,
თბ., 1957.**

ნიგნში წარმოდგენილია სულხან-საბა ორბელიანის მიერ შექმნილი ქართული განმარტებითი ლექსიკონის ავტოგრაფების ისტორია: დადგენილია მათი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობა და ძირითადი რედაქციები, მეცნიერულ-შემოქმედებითი მუშაობის პროცესი და ლექსიკონის სახეცვლილებანი (ძირითადი რედაქციები), მათი მიმართება „სიტყვის კონის“ უკანასკნელ რედაქციასთან.

ნაშრომის ერთ-ერთი უმთავრესი ღირსებაა ლექსიკონში შეტანილი „ძნელი“ სიტყვების წარმოდგენა დოკუმენტაციითა და მათი თანდათანობითი ახსნის პროცესით.

როგორც ცნობილია, ლექსიკონის შექმნის დროს საბას გვერდით ედგნენ თავისი უმცროსი ძმა ზაალ, ყოფილი ზოსიმე და ვახტანგ VI. ნაშრომში საგანგებოდაა შესწავლილი მათი ღვაწლი. განხილულია ზოსიმე ორბელიანის მიერ საბას სიცოცხლეში გადამწერილი, ავტორისაგან ნასწორები და შევსებული ცალები, გამოვლენილია მისი გარდაცვალების შემდეგ ზოსიმეს ლექსიკოლოგიური საქმიანობა. ვახტანგ VI-ის ლექსიკოგრაფიული მუშაობის შესახებ პირველად აღნიშნეს აკაკი შანიძემ და ნ. მარმა, წარმოდგენილ ნაშრომში კი დეტალურადაა შესწავლილი ეს საკითხი, კერძოდ, როგორ იყენებს საბა ვახტანგის მიერ მიწოდებულ მასალას და რა ხასიათისაა იგი.

ნიგნი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლისა და ოთხი თავისაგან: ავტოგრაფიული ნუსხები და მათი აღწერილობა, ავტოგრა-

ფიული ნუსხების თარიღისათვის, საბას ლექსიკონის რედაქციები, საბას უახლოესი თანამშრომლები; ასევე წარმოდგენილია დასკვნები, დამატებანი (ე.წ. „ძნელი სიტყვები“, ნაკლებად განმარტებული ავტორის მიერ), ლექსიკონის სხვადასხვა რედაქციაზე არსებული მინაწერები და სხვადასხვა რედაქციის ნუსხები; მოცემულია მოკლე შინაარსი რუსულ ენაზე და პირთა საძიებელი.

ლ.რ.

შოთა ძიდიგური

სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“

ნიგნში: ენა და ლიტერატურა
„ლიტერატურა და ხელოვნება“, თბ., 1965, გვ. 57-67.

ნიგნში განხილულია ზოგადად ენის საკითხები: ერთი მხრივ, ეროვნული რეალიზმისა და ენობრივი ნატურალიზმის თეორიული საფუძვლები, მეორე მხრივ, სამწერლო ენის თვალსაზრისით შესწავლილია რამდენიმე კლასიკოსი მწერლის შემოქმედება (ეფრემ მცირე, სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა) და გარკვეულია მათი ადგილი სალიტერატურო ენის ისტორიაში.

ავტორი სულხან-საბასეული ენის კვლევისას საგანგებოდ მსჯელობს „სიტყვის კონის“ — როგორც „ქართული ენის ამოურწყავი საუნჯის“, შესახებ და მიმოიხილავს იმჟამინდელ და შემდეგდროინდელ ქართველ და უცხოელ მკვლევართა (ვახტანგ VI, მარიამ ბატონიშვილი, მელქისედეკ კავკასიძე, რობერტ ბლეიკი, ნიკო მარი, აკაკი შანიძე, ილია აბულაძე, ელენე მეტრეველი, ალექსანდრე ბარამიძე) დამოკიდებულებას ამ ნაშრომისადმი.

წერილში საუბარია „სიტყვის კონაში“ შემავალი თარგმნითი ლექსიკონის ელემენტებზე. კერძოდ, მრავალ სიტყვას მინერილი აქვს სომხური, თურქული და იტალიური შესატყვისობანი ქართული ტრანსკრიპციით, რაც პირველი ცდაა ქართულ-სომხური, ქართულ-თურქული და ქართულ-იტალიური მცირე ლექსიკონებისა. თავის მხრივ, საბას მიერ უცხოურ ენებზე თარგმნილ სიტყვებს დამოუკიდებელი მნიშვნელობაც აქვს საენათმეცნიერო მიზნებისათვის; ასევე მნიშვნელოვანია ლექსიკონი ქართული დიალექტოლოგიის შესასწავლად, რადგან საბა ხშირად ხალხურ მეტყველებას მიმართავდა ცალკეული სიტყვის მნიშვნელობის დასაზუსტებლად. აქ ვხვდებით ისეთ სიტყვებს, რომლებიც არ იცის არც ძველმა და არც ახალმა სალიტერატურო ქართულმა. ისინი შემონახულია

დღევანდელ ქართულ დიალექტებში, კერძოდ, სვანურსა და ზანურში (მეგრულ-ჭანურში).

დასასრულ შეჯამებულია სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ როლი ქართული ლექსიკოგრაფიის ისტორიაში.

ლ.რ.

ზურაბ ჭუმბურიძე

„ვეფხისტყაოსანი“ — როგორც საბას ლექსიკონის წყარო

ნიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თსუ, 1959, გვ. 235-243.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ წყაროთა შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს „ვეფხისტყაოსანს“, რომლის ტექსტზეც ლექსიკოგრაფს საგანგებო დაკვირვება უნარმოებია. ამის კვალი ამკარადაა აღბეჭდილი ლექსიკონში. ზ. ჭუმბურიძეს ორმხრივად საინტერესოდ მიაჩნია ამგვარი კვლევა: ამ გზით შესაძლებელია გავეცნოთ საბას დამოკიდებულებას პოემის ტექსტისადმი და ამასთანავე, გავითვალისწინოთ მისი ლექსიკოგრაფიული მუშაობის ზოგიერთი მხარე.

ავტორი განიხილავს „ვეფხისტყაოსნიდან“ ციტირებულ (დაახლოებით 50-მდე სხვადასხვა რედაქციაში) სიტყვებს და საბასეული ლექსიკოლოგიური მეთოდის განხილვით ცდილობს ახსნას, თუ რატომ არ არის ხშირად მითითებული „ვეფხისტყაოსანი“, უფრო მეტიც, ის ფაქტი, რომ პოემის ზოგიერთი სიტყვა ლექსიკონში არ შესულა, არ ნიშნავს, თითქოს საბა ნაკლებ ანგარიშს უწევდა ან კარგად არ იცნობდა მის ლექსიკას.

საინტერესოა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სიტყვათა განმარტებებში ნათლად წარმოჩნდება სულხან-საბასა და მეფე-პოეტ ვახტანგ VI-ის ლიტერატურული თანამშრომლობის კვალი. „ვეფხისტყაოსნის“ 1712 წლის გამოცემას ვახტანგმა ვრცელი „თარგმანები“ ანუ კომენტარი დაურთო, რომელშიც, სხვათა შორის, მრავალი სიტყვის განმარტებაც არის მოცემული; ქრონოლოგიურადაც ემთხვევა ლექსიკონისა და „თარგმანების“ დაწერა, ამდენად, ცხადია სულხანის გავლენა თავის აღზრდილზე. ზ. ჭუმბურიძე მიუთითებს აკ. შანიძის მოსაზრებას და თავადაც დასძენს, რომ საბასაც უსარგებელია ვახტანგისეული კომენტარებით, რაც გამოვლინდა ლექსიკონის გვიანდელ რედაქციებში.

მკვლევარი სვამს კითხვას: „ვეფხისტყაოსნის“ რა ხელნაწერით სარგებლობდა ლექსიკოგრაფი, რამდენად შეიძლება გამოვრიც-

ხოთ ის ფაქტი, რომ იგი ზეპირ წყაროს დაყრდნობადა სალექსიკონო მასალის ამოკრების დროს?

უშუალოდ ის ხელნაწერი, რომლითაც საბას უსარგებლია, უკვე დაკარგული ჩანს, ეს იქიდან ირკვევა, რომ ლექსიკონში პოემიდან დამონმებული ზოგიერთი ადგილი ზუსტად ამ სახით არ დასტურდება ამჟამად ცნობილ არცერთ ძირითად ხელნაწერში. ვარაუდის სახით გამოთქმულია, რომ საბასეული „ვეფხისტყაოსანი“ ვრცელი რედაქციის უნდა ყოფილიყო, იგი შეიცავდა ინდო-ხატაელთა ამბავსაც (ამას მონიშნავს სიტყვები: დამაჯნება და ხარხანჩოსა). ეს ფაქტი საფუძველს აძლევდა ს. ცაიშვილს, რომ ინდო-ხატაელთა ამბავი პოემის ორგანულ ნაწილად მიეჩნია და ამით უარეყო ამ საკითხში ვახტანგის პოზიცია.

ლ.რ.

VIII. ანთროპოლოგიური საკითხები

ავლიპი ზურაბაშვილი

პერსონოლოგიური პრობლემები სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში

წიგნში: „პერსონოლოგიური პრობლემები ქართულ მწერლობაში“. თსუ გამომც., თბ., 1973, გვ. 200.

ავლიპი ზურაბაშვილი გამოკვლევების შესავალში მიმოიხილავს იმ ეპოქას, რომელშიც მოღვაწეობდა სულხან-საბა. ეს იყო დრო, როცა „ქართლის ჭირს ვერვინ მოსთვლიდა“. როცა გამაჰმადიანებული ქართველი მეფეები ქვეყანას ანიოკებდნენ და ანადგურებდნენ, სულხან-საბამ განიზრახა მორალურ კატასტროფამდე მისული ხალხი გამოეფხიზლებინა, გაეღვიძებინა მათში პატრიოტიზმი, ადამიანური მოვალეობანი, სიკეთე, ნდობა, სამართლიანობა და სხვ.

„ცნობილია, — წერს ავლიპი ზურაბაშვილი, — რომ ორბელიანის ქადაგებანი არ წარმოადგენს ორიგინალურ ნაწარმოებს ვინ-რო გაგებით... მაგრამ აქ საქმე გვაქვს ისეთი დონის, სიღრმის, მჭევრმეტყველებისა და მიზანდასახულობის ორატორთან, რომ მისი მიმართვა საზოგადოებისათვის იქნებოდა უეჭველად ახალი სიტყვა“.

ავლიპი ზურაბაშვილი განიხილავს „სიბრძნე სიცრუისას“ ისეთ თემებს, როგორებიცაა ამპარტავნება, თავმდაბლობა, სიზარმაცე, შრომისმოყვარეობა, სიყვარული, მეგობრობა, სიკეთე, ბოროტება, ერთგულება, ღალატი. ავტორის აზრით, დადებითის და უარყოფითის, ღირსეულის და უღირსის, კარგისა და ავის, ბოროტებისა და სიკეთის, მაღალისა და დაბალის, სიტკბოსი და სიმწარის ურთიერთდაპირისპირება უფრო ქმედითი გზაა მხატვრული მიზნის მისაღწევად.

სტატიაში აღნიშნულია, რომ სულხან-საბას კარგად ესმოდა სიტყვის როგორც ფსიქოთერაპიული, ისე ფსიქოტრავმული მნიშვნელობა. უფრო მეტიც, მისი გაგებით ავი სიტყვა და ავკაცობის პრობლემა ერთ მთლიან კატეგორიას წარმოადგენს. სულხან-საბა დეონტოლოგიურ-პერსონოლოგიური ფსიქოლოგიის, ესე იგი, მოქმედების ფსიქოლოგიის ბრწყინვალე წარმომადგენელია... მისი შემოქმედება აქტუალური იქნება, სანამ არსებობს ადამიანი თავისი დადებითი და უარყოფითი თვისებებით.

შ.კ.

ზურაბ კიკნაძე

სულხანი და საბა

„ავთანდილის ანდერძი“, „მერანი“, თბ., 2001.

როგორი იყო სულხან-საბა ორბელიანი როგორც კერძო კაცი, როგორც პიროვნება? ამ კითხვაზე საპასუხოდ ავტორი იკვლევს სულხან-საბას ცხოვრებისა და შემოქმედების ისეთ სფეროებს, რომლებშიც იკვეთება პერსონოლოგიური ასპექტები.

ავტორის აზრით, სულხან-საბას ყოველი ქმედება გამიზნულია სტიქიურის, პირველყოფილის დასაურვებლად, ქაოტურის არტახებში მოსაქცევად. სტიქიური მეტყველებიდან გამოსჭედავს სახელოვნო ენას, ბუნების მოვლენიდან ქმნის მყარ კულტურას. ასეთია მისი იგავები და მისი პიროვნება.

შეპირისპირებულია სულხან-საბას საერო და სასულიერო ხასიათები და გამოტანილია დასკვნა: სულხან-საბა ორბელიანი სრული ცხოვრებით იცხოვრა. რა არის სრული ცხოვრება? თუ სიცოცხლე ხორცისა და სულის ერთიანობაა და მათი გაყრისას სიკვდილი დგება, სრული სიცოცხლე, მაღალი აზრით, ხორციელისა და სულიერის ჰარმონიულ თანხმობაში უნდა მდგომარეობდეს. მან შეძლო თავისი პიროვნების, როგორც სულხანისეული, ისე საბასეული ძალების რეალიზაცია. შეცდომა იმის მტკიცება, თითქოს საბა ეწინააღმდეგებოდეს სულხანს, თითქოს ბერად აღკვეცა

სულიერი კატასტროფის შედეგი ყოფილიყოს, ან მხოლოდ იძულებითი პოლიტიკური მოტივებით აიხსნებოდეს. ამ აქტის შემდეგ მისი პიროვნება რადიკალურად არ შეცვლილა, სულიერი წყობა იგივე დარჩა, ოღონდ სხვა რეგისტრში გადაინაცვლა. ერობიდან სულიერობამდე ასვლა — მედიტაციური ცხოვრება ნათლისმცემლის უდაბნოში, ჩაღრმავება საკუთარ თავში, ქადაგებანი — და შემდეგ კვლავ ერობაში გამოსვლა პოლიტიკურ სარბიელზე. ეს იმეორებს მაცხოვრის გზას, მის შესვლას უდაბნოში სამარხულოდ და მერე გამოსვლას ხალხში სააშკარაო მოღვაწეობისთვის.

სულხან-საბა ორბელიანი სამაგალითო პიროვნება უნდა ყოფილიყო იმ ძნელ საუკუნეში თავისი საქციელით და შემოქმედებით. მართალია, იგი ასწავლიდა ხალხს: „ანუ მონაზონობა ქენით ანუ ერთაგანობა. არა არს ორისაგან კიდევ“, მაგრამ თავად ორივე გამოცადა და ორივე სარბიელზე ღირსეულად იმოღვაწა. შეაგონებდა ხალხს: „მონაზონთა — სენაკთა შინა ჯდომა, ერისკაცთა — სღვა ზღვათა ლელვათა...“ თუმცაღა ჩვენი წარმოდგენა ჩინებულად ითავსებს ლოცვად დამდგარ ერისკაცსაც და ზღვათა ლელვის განმცდელ ბერსაც, რაკი ერთი იყო არსება სულხანისა და საბასი.

ი.ა.

ნელი რუხაძე

სულხან-საბა ორბელიანი, ვინ არის რუქა?

ნიგნში: უკვდავება შემოქმედთა...
„მერანი“, თბ., 1999, გვ. 53-64.

კრებულში შესულია შრომები, ნარკვევები, წერილები დიდ ქართველ კორიფეთა (შოთა, სულხან-საბა, ნიკოლოზი, ილია, ვაჟა, კონსტანტინე, გალაკტიონი) შესახებ. ზოგი მათგანი პასუხობს არა მარტო პედაგოგიკის ძირითად ამოცანებს (რა ვასწავლოთ, რა მიზნით, როგორ?), არამედ ითვალისწინებს ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით წამოჭრილი პრობლემების ღრმა და ფართო ანალიზს. ყოველი მათგანი დღევანდელობას ეხმიანება და ერთგვარ ახსნას წარმოადგენს ადამიანის სიცოცხლის საზრისის საღად განჭვრეტისა და მაღალი იდეალებით ცხოვრებისათვის.

ნიგნში განხილული საკითხები წარმოაჩენს ამ დიდ შემოქმედთა იდეების მასშტაბურობასა და მარადისობა-უკვდავებას. ამგვარი რაკურსითაა წარმოდგენილი ერთ დროს დიდი დავის საგანი — „ვინ არის რუქა?!“ წერილის დასაწყისში მოცემულია საკითხის ისტორია და მოკლედაა შეჯამებული ცნობილ ავტორთა (ე. ჯაველი-

ძე, გ. ხორნაული, რ. ბარამიძე, ალ. ბარამიძე) მოსაზრებები, რომელთა გათვალისწინებით პრობლემა თითქოს გადაწყვეტილად ჩაითვალა. ავტორი ახლებური კუთხით ცდილობს მწერლისეული პოზიციის წარმოჩენას მეფე ფინეზისა და სეფეთუხუცეს რუქას მხატვრულ სახეთა გათვალისწინებით; გაანალიზებულია ყველა ის ძირითადი მიზეზი, რამაც განაპირობა ამ პერსონაჟის გარშემო აზრთა სხვადასხვაობა. ნ. რუხაძე ფილოსოფიური ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით განიხილავს რუქას პიროვნებას და გვთავაზობს საინტერესო დასკვნებს.

წერილში ჩამოყალიბებულია სახელმწიფოს მართვის სულხან-საბასეული პრინციპი, „ქვეყნის სამჯობინარი საქმის უზენაესობა“, რომლის მიხედვით უნდა შეირჩეს ე.წ. სამთავრობო ელიტა.

ბოლოს აღნიშნულია, რომ წერილი საკმაოდ დაგვიანებით გამოქვეყნდა, რადგან იგი ეწინააღმდეგებოდა ოფიციალურ თვალსაზრისს (რუქას პიროვნებასთან დაკავშირებით) და გამოცემათა მესვეურები თავს იკავებდნენ მისი პუბლიკაციისგან.

ლ.რ.

ალექსანდრე ფრანგიშვილი

**ადამიანის სულიერი ცხოვრების საკითხი ალორძინების ხანის ქართულ ლიტერატურაში
(სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისას“ მიხედვით)**

წიგნში: „ნარკვევები ადამიანის ფსიქოლოგიური ცოდნის ისტორიიდან საქართველოში“, საქ. მეცნ. აკად. დ. უზნაძის სახ. ფსიქ. ინსტიტუტი, თბ., 1959 წ.

ალექსანდრე ფრანგიშვილი აღნიშნულ წიგნში საუბრობს ახალი იდეოლოგიის იმ ძირითად ტენდენციებზე, რომლებიც ალორძინების ხანაში ფსიქოლოგიური ცოდნის განვითარების ისტორიულ პირობებს ქმნიდა. მკვლევარი მიუთითებს, რომ ეს ტენდენციები განსაკუთრებული სიძლიერით წარმოჩნდა ქართულ ლიტერატურაში, რომელიც ალორძინების პერიოდში ქართული კულტურის წამყვანი დარგი იყო. ამ მოსაზრების დასადასტურებლად მკვლევარი აანალიზებს სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკთა კრებულს.

ალექსანდრე ფრანგიშვილი ფართოდ განიხილავს იგავ-არაკს „მოტირალი და მოცინარი“ და დაასკვნის: „ამრიგად, „სიბრძნე-სიცრუისას“ მხატვრულ სახეებში წარმოდგენილი მსოფლმხედველობის ამოსავალი დებულება, წინააღმდეგ იმ დროს გაბატონებული რელიგიური შეხედულებებისა, რეალისტურია. ავტორისათვის ამქვეყნიური, ადამიანის პრაქტიკაში და გამოცდილებაში მო-

ცემული სინამდვილე „შემთხვევითი“ კი არა, ნამდვილი სინამდვილეა. ამქვეყნიური სინამდვილე, „სანუთრო“, თუ შეიძლება ასე ითქვას, თავისთავის კანონებით მოქმედებს“.

იქვე ნათქვამია, რომ სულხან-საბას აზრით, ყოველი მოვლენა ადამიანთა საზოგადოებაში, ცალკეული ადამიანის ქცევაში და მის სულიერ წყობაში ამქვეყნიურივე მოვლენებით უნდა აიხსნას. „სანუთროს“ მანკი „სანუთროსავე“ ძალებით უნდა გამოსწორდეს.

ავტორი კვლევას ამთავრებს დასკვნით: თუ ადამიანის სულიერი ცხოვრების ამსახველი დარგის — ფსიქოლოგიის, როგორც ფილოსოფიური ცოდნის, პრობლემები წამოიჭრა ე.წ. ალორძინების ხანაში და ამ მიმართულებით დაიწყო კიდევც ამ პერიოდში ფილოსოფიური აზრის განვითარება, ეს შემთხვევითი და გარეგანი ზეგავლენით გამოწვეული მოვლენა კი არ იყო, არამედ ეს იყო საქართველოს სოციალური მდგომარეობით გამოწვეული.

შ.კ.

ასმათ ვიქია

ადამიანის პრობლემა სულხან-საბა ორბელიანის „სწავლანში“

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბ., 2006.

ნაშრომში საუბარია ცოდვითდაცემული ადამიანის პრობლემაზე, კაცის თავისუფალ ნებასა და ამ ნების გამოვლენის შედეგად მის ადგილზე სამყაროში, მართლმადიდებელი მქადაგებლისა და ქადაგების როლზე ადამიანის გონების წურთვისათვის, რომ მქადაგებლისაგან სამყაროს მთლიანი ერთობა, სავსება წარმოდგენილია ხილულისა და უხილავის, ადამიანისა და სხვა დანარჩენის ფუნქციურ ერთობაში, რაც საღვთო წესრიგით — განგებით სამყაროს დაბადებით დაეწესა. წესრიგი — განგება საყოველთაო (ყველასათვის და ყველა დროში). განგების შესამეცნებელი ავტორისათვის ძირითადად ძველი და ახალი აღთქმაა, ადამიანი კი — მისი მიმღები. ამდენად, მისთვის მისაღებია, ღირებულია (ვითარცა ღვთიურის გამოვლენა) ეს სოფელიც. ქადაგებებიც სწორედ ამ სოფელში მოცემული ღვთიური წესრიგის დასაცავადაა მოწოდებული, რისი განხორციელებაც მსგავსების აღდგენითაა შესაძლებელი, რასაც ჭეშმარიტი ცოდნის მიღება განაპირობებს. მაშასადამე, გონიერი მორწმუნეა და მხოლოდ აქედან გამომდინარე აქვს „მეცნიერება კეთილთა და ბოროტთა“. ქადაგებათა მიხედვით, ზნესრუ-

ლობის მოსაღწევად გადასალახავი სიძნელეები ეკლესიის მეშვეობით გაადვილებულია.

გამოკვლევაში აღნიშნულია, რომ „სწავლანში“ სათქმელის ფორმაც კი სრულყოფილების შესაძლებელ მაქსიმუმს აღწევს, რაც იმ ფსიქო-ემოციურ სივრცეს ქმნის, რომელშიც მსმენელი (მკითხველი) მზადაა ტაძრული ცნობიერების მისაღებად. საბა სახეთა მეშვეობით აყალიბებს მისეული განწყობის თეორიას და დასტურდება ის, რასაც XX საუკუნის ფსიქოლოგიაში დიმიტრი უზნაძისაგან დაერქმევა „განწყობის თეორია“. „სწავლანში“ დაუნჯებულია „ძალი სიტყვისაი“, რაც შესაძლებელს ხდის ღვთის ხილვას, მისით მასში დავანებას.

ლ. რ.

IX. ფილოსოფიური საკითხები

შალვა ნუცუბიძე

1. საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარება საქართველოში XVII-XVIII საუკუნეთა მიჯნაზე. ს.ს. ორბელიანის ნააზრევის ზოგადი მიმოხილვა

2. ს.ს. ორბელიანის ფილოსოფიური შეხედულებანი,

შრომები, ტ. IX, „მეცნიერება“, თბ., 1985, გვ. 234-264.

შალვა ნუცუბიძე ჯერ განიხილავს სულხან-საბა ორბელიანის აზროვნების ოთხ ელემენტს: 1. მორალისტური ფილოსოფია; 2. პედაგოგიურ შეხედულებათა სისტემა; 3. ფილოსოფიური შეხედულებანი; 4. მხატვრული შემოქმედება.

ავტორის აზრით, სულხან-საბა ორბელიანი ნათლად გამოხატავს იმ სააზროვნო განწყობას, რომელიც XVIII საუკუნეში არსებობდა. ეს განწყობა მემკვიდრეობით გადმოვიდა XI-XII საუკუნეებიდან. აღორძინება, რომელიც XVII საუკუნიდან იწყება, უპირველეს ყოვლისა, კლასიკური ხანის ტრადიციების აღდგენას ნიშნავდა.

სულხან-საბა ორბელიანი ერთნაირად სარგებლობს როგორც იოანე პეტრიწის, ისე მისგან სრულიად განსხვავებული მოაზროვნის არსენ იყალთოელის ნაწერებით. ეს გარემოება ნათელია იმ სიტყვათხმარებიდან, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანთან გვხვდება, განსაკუთრებით მის განმარტებით ლექსიკონში.

ქვეთავი „ს.ს. ორბელიანის ფილოსოფიური შეხედულებანი“ იწყება საუბრით სულხან-საბას ლექსიკონის ფილოსოფიურ წყაროებზე. კერძოდ, ეს წყაროებია: ბიბლია, აგრეთვე პროკლე დიადოხოსის, ნემესიოს ემესელის, პორფირეს, იოანე დამასკელის და სხვათა შრომები.

სულხან-საბა ორბელიანის ფილოსოფიურ შეხედულებათა გასარკვევად შ. ნუცუბიძე ერთგვარ მნიშვნელობას ანიჭებს იმის გარკვევას, თუ როგორ ესმის მწერალს ცნება „სიბრძნე“. ამისათვის იკვლევს სათაურის ფილოსოფიურ ეტიმოლოგიას და ასკვნის, რომ „სიბრძნე“, რომელზეც საუბარია საბას წიგნის სათაურში, ნიშნავს იმას, რომ იგი სიცრუის სიბრძნეა, ანუ სიცრუე ქცეული სიბრძნედ, ანუ კიდევ, სიბრძნე მიღწეული სიცრუის სიცრუედ აღიარებით.

საბას მსოფლმხედველობა ქართული ნეოპლატონიზმისაკენ იხრება, თუმცა იოანე დამასკელის ტექსტით უფრო ხშირად სარგებლობს, რისი მიზეზიც უნდა იყოს შემდეგი: 1. იოანე დამასკელი არის არისტოტელური ფილოსოფიის შემომტანი ქრისტიანულ აზროვნებაში; 2. საბა აგრძელებს ქართულ ფილოსოფიურ ტრადიციას, რაც იმაშიც გამოიხატება, რომ იოანე დამასკელის მთავარი ნაწარმოები სამჯერ ითარგმნა ქართულ ენაზე და საკმაოდ პოპულარული იყო.

ი.ა.

X. ეკონომიკური შეხედულებები

ვახტანგ დათაშვილი

ეკონომიკური ისტორია და კონცეფციები ლექციების კურსი

**თემა — სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკური შეხედულებები,
თბ., 2006.**

ქართული ეკონომიკური ტერმინოლოგია, პირდაპირ თუ არა-პირდაპირ, დამუშავებულია სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის საფუძველზე. სულხანის ლექსიკონში ვპოულობთ თანამედროვე ქართული ეკონომიკური ტერმინების სათავეებს. ამავე დროს, ლექსიკონი და მასთან ერთად „სიბრძნე სიცრუისა“ და „სწავლანი“ შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს მის ეკონომიკურ შეხედულებათა გასარკვევად.

შესავალში საუბარია XVIII საუკუნის საქართველოში ფეოდალიზმის კრიზისის პირობებზე. ავტორის აზრით, საქართველოში გვიანი ფეოდალიზმის ხანა შესაძლებელია გაიყოს ორ ფაზად — პირველი ხასიათდება სათავადოების წარმოშობით და საქართველოს სახელმწიფოს სამთავროებად დაშლით; მეორე — თვით ფეოდალიზმის დაშლის ელემენტთა წარმოშობით. საქართველოში ფეოდალიზმის დაშლის წინამძღვართა ზრდის მაჩვენებელია სახელმწიფო მანუფაქტურების და სამთო წარმოების მოწყობა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან.

ლექციების თემატიკა ეყრდნობა ვასილ ჩანტლადის კონცეფციას: საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძველი; სიმდიდრის წყარო; მოთხოვნა, მოწოდება და განაწილება ფასის მიხედვით; ფული, როგორც კაპიტალი; ხელფასი; კრედიტი; ფინანსები; საქართველოს მთლიანობისა და მისი მეურნეობრივ-პოლიტიკური აღორძინებისათვის ბრძოლა.

ი.ა.

ნ. ქოიავა

**ძირითადი ეკონომიკური ტერმინები სულხან-საბა ორბელიანის
„ქართულ ლექსიკონში“**

**სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, სტალინის
სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობა, თბ., 1959.**

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში მოცემული ყველა ეკონომიკური ტერმინი მეტად ფასეულია მაშინდელი ეკონომიკური ვითარების, აგრეთვე ქართული ეკონომიკური აზროვნების განვითარების შესწავლისათვის.

ლექსიკონში მოცემული ტერმინოლოგია არ არის სრული. იმ დროს არსებული მრავალი ტერმინი არ არის შესული ლექსიკონში. ეს იმით აიხსნება, რომ სულხან-საბა ორბელიანს არ გამოუყენებია „დასტურლამალი“, საკმაოდ მნიშვნელოვანი და პოპულარული დოკუმენტი, რომელიც მდიდარია ეკონომიკური ტერმინებით.

ლექსიკონში არ ჩანს აგრეთვე ის ტერმინები, რომლებიც სულხან-საბას დროს ცნობილი იყო ევროპაში, მაშინ უკვე არსე-

ბობდა მერკანტილისტების შრომები, პოლიტიკური ეკონომიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის უ. პეტის წიგნები და სხვ.

ავტორს განხილული აქვს ლექსიკონში მოცემული ძირითადი ეკონომიკური ტერმინები, კერძოდ, შრომის იარაღების, სატრანსპორტო და წარმოების საშუალებათა, სოფლის მეურნეობისა და ფინანსურ ურთიერთობათა აღმნიშვნელი ორასზე მეტი ტერმინი, მათ შორის: „ერქუანი“, „მანგალი“, „ლალა“, „ბეგარა“, „ყალანი“, „გამოსალები“, „ბარება“, „ხელფასი“, „მიზდი“, „ზღვევინება“, „ფასი“, „სასყიდელი“, „საქონელი“, „სავაჭრო“, „სალარო“, „ვანში“, „ვალი“ და სხვ.

ი.ა.

ვასილ ჩანტლაძე

სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკური შეხედულებები

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, თბ., 1959.

ვასილ ჩანტლაძის ნაშრომის წინასიტყვაობაში საუბარია სულხან-საბა ორბელიანის სამწერლო და სახელმწიფო მოღვაწეობის შესახებ; ჩამოთვლილია იმ მეცნიერთა გვარები, რომელთა კვლევებიც მის შემოქმედებასა და ცხოვრებას მიეძღვნა. ავტორი იქვე აღნიშნავს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ეკონომიკურ შეხედულებათა შესასწავლად გამორჩეულად ეყრდნობოდა ნაწარმოებებს: „სიბრძნე სიცრუისა“ და „სწავლანი“.

ნაშრომი შედგება შესავლისა და ათი თავისაგან: სულხან-საბა ორბელიანის სოციოლოგიური შეხედულებანი; საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძველი; სიმდიდრის წყარო; ფასი; ფული, როგორც კაპიტალი; ზედმეტი პროდუქტის პრობლემა; ხელფასი; კრედიტი; ფინანსები; საქართველოს ეროვნული მთლიანობისა და მისი მეურნეობრივ-პოლიტიკური აღორძინებისათვის ბრძოლა.

მკვლევარი მიიჩნევს, რომ „სულხანი გვაძლევს რელიგიისა და მისი თანადროული სოციალურ-პოლიტიკური წყობის ულმობელ კრიტიკას“. მწერალი აღმფოთებულია სოციალური უკუღმართობით, მაგრამ XVIII საუკუნის საქართველოს საზოგადოებაში ვერ ხედავს ძალას, რომელიც შეძლებს დაძლიოს უსამართლობა; მიუხედავად ამისა, სულხან-საბას შეხედულებები ოპტიმისტურია, მისი აზრით, სიმართლე იმარჯვებს უსამართლობაზე.

ავტორის აზრით, სულხან-საბა ორბელიანს ესმის, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძველი მატერიალური წარმოებაა და შრომა არის არა უბრალოდ ენერჯის ხარჯვა, არამედ ადამიანის მიზანშეწონილი მოქმედება. მისივე აზრით, შრომა წარმოადგენს

ბუნებაზე ზემოქმედების საშუალებას ადამიანის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, რომელიც მოითხოვს შრომის საშუალებებს, ე.ი. წარმოების იარაღებს.

მკვლევარი მიიჩნევს, რომ სულხან-საბა ორბელიანიმა თავის თხზულებაში — „სიბრძნე სიცრუისა“ დააყენა მნიშვნელოვანი ეკონომიკური პრობლემა — რა არის სიმდიდრე. მინათმოქმედებაში შრომა სულხანს განხილული აქვს, როგორც საქონლის მწარმოებლის შრომა, გარდა ამისა, სიმდიდრის წყაროდ მიიჩნევს ხელოსნურ წარმოებას და მოპოვებით მრეწველობას. მეცნიერი მიიჩნევს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის აზროვნება უახლოვდება ფიზიოკრატულ შეხედულებას, რაც სულხანის დიდ დამსახურებად და პროგრესულ აზრად უნდა ჩაითვალოს. თუნდაც მხოლოდ იმის შეცნობით, რომ სიმდიდრის წყარო „სოფლისმეურნეობრივი“ შრომაა (მარქსი ამგვარი მოსაზრების გამო ფიზიოკრატებს მიიჩნევდა მეცნიერული პოლიტიკური ეკონომიკის ფუძემდებლებად), ვასილ ჩანტლაძე დანვრილებით განმარტავს ამ საკითხებს და მიუთითებს, რომ მწერალი დიდად უსწრებს დროს, რადგან ნამდვილი ფიზიოკრატული სკოლა ჩამოყალიბდა საფრანგეთში, სულხან-საბას გარდაცვალებიდან 25 წლის შემდეგ.

სულხან-საბა მსჯელობს ფასზე, როგორც საქონლის საცვლელ ღირებულებაზე და ფასზე, როგორც ფულზე. მკვლევარს ამის დასტურად მისი ლექსიკონიდან და შემოქმედებიდან მოჰყავს მაგალითები, აღნიშნავს მწერლის პროგრესულ აზროვნებას ეკონომიკურ საკითხებთან დაკავშირებით და მას ამ საკითხებშიც თავისი დროის მოწინავე მოაზროვნედ მიიჩნევს და არა მარტო ქართველ მოღვაწეთა შორის.

მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს სულხან-საბას ლექსიკონში შეტანილ შრომის აღმნიშვნელ განმარტებებზე და მიიჩნევს, რომ მწერლის მიერ მოგება გაგებულება, როგორც არაშრომითი შემოსავალი.

ნაშრომში ვხვდებით მსჯელობას „ხელფასის“, როგორც ფულადი ანაზღაურების საბასეული ვარიანტების ირგვლივ. ასევე გამოთქმულია მოსაზრებები საკრედიტო ურთიერთობათა ვარიანტებისა და ტერმინების შესახებაც.

დაბოლოს, მეცნიერი ამახვილებს ყურადღებას საბას უკვდავ იდეაზე: ეკონომიკურად და სულიერად აღორძინებული მთლიანი საქართველოსთვის ბრძოლის აუცილებლობაზე.

ქ.შ.

XI. გეოგრაფია-კარტოგრაფიის საკითხები

გრიგოლ ზარდალიშვილი

სულხან-საბა ორბელიანი

**წიგნიდან: გამოჩენილი ქართველი გეოგრაფები და მოგზაურები,
„საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1966.**

მცირე ისტორიულ-ბიოგრაფიული შესავლის შემდეგ იწყება საუბარი სულხან-საბა ორბელიანის გეოგრაფიულ და კარტოგრაფიულ შრომებზე, რომლებიც მიგვითითებენ გეოგრაფიული მეცნიერების განვითარების მაღალ დონეზე ძველ საქართველოში.

ავტორის აზრით, სულხან-საბა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული წინარე ხანის ქართულ გეოგრაფიულ აზროვნებასთან. მან ბევრი რამ აიღო და შეითვისა XVII-XVIII საუკუნეების ევროპული ისტორიოგრაფიიდან, რაზეც ნათლად მეტყველებს „სიტყვის კონა“, „მოგზაურობა ევროპაში“ და მისი მასალების მიხედვით შედგენილი კავკასიის რუკა.

„სიტყვის კონის“ გეოგრაფიული მხარე. ამ ქვეთავში ყურადღება გამახვილებულია გეოგრაფიულ მონაცემებზე. აღნიშნულია, რომ სულხან-საბა ორბელიანი იძლევა რელიეფის ფორმის გამომხატველი, კლიმატური, ჰიდროგრაფიული, ნიადაგური და გეობოტანიკური ხასიათის ცნობებს, აგრეთვე მთელი რიგი ნიაღისეული სიმდიდრეების დასახელებას.

ნიაღისეულ სიმდიდრეთა ცოდნის ფართო ჰორიზონტი იმის მაჩვენებელია, რომ საბას უნდა გამოეყენებინა ადრე არსებული მინერალური კლასიფიკაციები ალ-ბირუნისა, იბნ-სინასი და სხვა წყაროები.

სავარაუდოა, რომ ევროპული და სხვა სახელწოდებები სულხან-საბას უნდა ჩამოეტანა ევროპიდან, სადაც სამოგზაუროდ გაემგზავრა 1714 წლის აპრილში შემდეგი მარშრუტით: თბილისი-კონსტანტინოპოლი-მარსელი-პარიზი-სავოია-მონაკო-გენუა-რომი-ფლორენცია-პიზა-ლივორნო-პალერმო-მალტა-კონსტანტინოპოლი-ქობულეთი-ახალციხე-თბილისი.

სულხან-საბას „მოგზაურობა ევროპაში“ წარმოადგენს უცხო ქვეყნების მხატვრულ-გეოგრაფიული აღწერის საინტერესო ცდას. აქ გვხვდება ვრცელი ცნობები მოვლილი ქვეყნების შესახებ. დიდი ადგილი ეთმობა იტალიის აღწერას. მრავალფეროვანია დაკვირვებისა და აღწერის ობიექტები — ესაა გეოგრაფიული დახასიათება მხარეებისა და ქალაქებისა, მოსახლეობის საქმიანობისა და ქვეყნების პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სტრუქტურებისა, ბუნებისა და ღირსშესანიშნავი ისტორიული ძეგლებისა.

სულხან-საბას მონანილეობით შედგენილ რუკაზე დატანილია მთელი ამიერკავკასია და კასპიისპირა სანაპიროები, საქართველოს რუკა თვითონ სულხან-საბას შეუდგენია და თანაც იმდენად კარგად, რომ ევროპელი სპეციალისტების მოწონება დაუმსახურებია. კერძოდ, ჰამბურგის გეოგრაფიული მუზეუმის რექტორი იოჰან ჰიუბნერი თავის წიგნში წერს: „განსაკუთრებით გულმოდგინედაა დამუშავებული ცნობილი პროვინცია გეორგია“.

ი.ა.

კობა ხარაძე

სულხან-საბა ორბელიანი

წიგნიდან: გეოგრაფიული ცოდნის ისტორია ძველ საქართველოში, „მეცნიერება“, თბ., 1996.

ბიოგრაფიული ექსკურსის შემდეგ ავტორი იწყებს მსჯელობას სულხან-საბას ევროპაში მოგზაურობის შესახებ. განსაკუთრებულ ყურადღებას მიაპყრობს მოგზაურობის მარშრუტს. მისი დაკვირვებით, „მოგზაურობის“ ჩანაწერებს აკლია მარსელი — პარიზი — ვერსალის აღწერა.

„მოგზაურობის“ მნიშვნელობაზე საუბრისას აღნიშნულია, რომ სულხან-საბა არის ფართო დიაპაზონის მქონე მეცნიერი, რომელსაც დიდი ღვაწლი მიუძღვის ქართული კარტოგრაფიისა და გეოგრაფიის განვითარებაში.

სულხან-საბას დიდი ინტერსი გამოუჩენია ევროპული კარტოგრაფიული მიღწევებისადმი. ამას მოწმობს მოგზაურობიდან წამოღებული მსოფლიო ატლასი და რუკები. ჩვენამდე მოაღწია მის მიერ საქართველოში ჩამოტანილმა 1711 წლის მსოფლიო ატლასმა, რომელშიც არის ქართული მინაწერები. პალეოგრაფიული ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ ატლასის მინაწერები ძირითადად საბას მიერ არის გაკეთებული. ატლასზე მოცემული სახელები გეოგრაფიული კოორდინატებით გადატანილ იქნა მის ლექსიკონში.

გარდა ამისა, სულხან-საბას ლექსიკონის გეოგრაფიული მასალა თვალნათლივ მიგვანიშნებს, რომ XVIII საუკუნის საქართველოში საკმაო პირობები ყოფილა გეოგრაფიული მეცნიერების შესწავლა-განვითარებისათვის, რაც იმ დროს ახალ სიმაღლეზე აიყვანეს ვახტანგ მეექვსემ და ვახუშტი ბაგრატიონმა. შეიძლება ითქვას, რომ სულხან-საბას ლექსიკონი თავისებური გეოგრაფიული ენციკლოპედიაა.

ი.ა.